

TUDÓSITVÁNY

A

LÉVAI KEGYES TANITÓRENDI KIS-GYMNASIUMRÓL,

MELYET AZ 185⁸/₉-KI TANÉVBEN

KÖZREBOCSÁTOTT

HUTTER ANTAL,

KEGYES TANITÓRENDI KIS-GYMNASIUM IGAZGATÓJA.

TUDÓSITVÁNY

A

LÉVAI KEGYES TANÍTÓRENDI

KIS-GYMNASIUMRÓL,

MELYET AZ 1858⁸/₉-KI TANÉVBEN

KÖZREBOCSÁTOTT

HÜTTER ANTAL,

KEGYES TANÍTÓRENDI KIS-GYMNASIUM IGAZGATÓJA.

ESZTERGOMBAN.

NYOMATOTT HORÁK EGYEDNÉL.

1859.

SZÓZAT

AZ 185⁹/₉-KI TANÉV KEZDETÉN.

AZ ERKÖLCSI NEVELÉS

HASZNA ÉS SZÜKSÉGÉRŐL.

Nem szokás, nem intézetünk rendeletében, hanem az igazgató-helyzet természetén alapszik, miszerint felmerült tanéveink kezdetén lekönnyörögvén mindenképp előtt buzgó imákban az ég áldását, a pihenés édes öléből újlag egy év fáradalmaira serkent tanárikarhoz a viszonzatás örömei közt üdvözlő, az erény s tudomány gyémántcsarnokiban egybesereglett tanuló ifjúsághoz tettere, munkára szólító, intő, buzdító szózat emeltessék.

Kedves volt előttem mindenkör az illetén évenként kellemteljes fényben meg-megújítani szokott tanodai ünnepély; mint kedves a szomjas vándornak rengeteg pusztában huzamos kutatás után feltalált friss forrás. Azonban Róma lángelmű s örök-hirtű szónokaként, nincs szónok, kinek keble, szózata elkezdtén, megdöbbenve felnemdobog; úgy én érezvén, elevenen érezvén erőm s tehetségeim parányságát, tudván egyszersmind szellemileg mennyire legyek képtelen tiszteln s érdemimemet felülmuló állásom teljesítés s valóztatásában a közváratkozás s kívánalomnak diszszel, kellőleg megfelelni, — őszintén bévallom — aggály, tünődés közt, töprenkedve állottam e térre. Nemis vettem volna magamnak bátorságot e szent emelvényre fellépni, s szótemelve tisztelt hallgatóim, nemkülönben ügyrokonim türekenységöket igénybe venni, ha nem ismerném jellemük tiszta vonásait, s nem tapasztaltam volna irántam tanúsított, s általam eléggé soha nem méltányolható, meg nem böcsülhető szives vonzalmukat, miknél fogvást, valamint több illetén jeles alkalommal; szintugy jelenlegis, meg vagyok győződve, törekvéseim hiányit, szózatom csorbait áttekinteni szivesek, kegyesek leendenek.

És mégis, minden kedvezés s engedékenység mellett ha kelőleg meggondolom, negyvenkét év lezugta folyamán, milyetén soknemű, változatos alakú, tartalmú szózat s értekezések merülének fel e szószéken, újabban bú s gyász foglal el, látván jóelőre miszerint hasztalan minden ipar, hiábavaló minden törekvés, nemtalálánd kebelem a tudomány s ismeretek magasztos s tágkörű tárházában tárgyat, nem anyagot, miről ész- sziv- s kedélyhez szólva üdvhozólag beszélhetne, mit tanítóilag oktatra újdonság

gyanánt hozhatna elő. Hogyha pedig még az is keresztül villan lényegemen, mily sok, mennyire szónokitehetségben kitűnt gazdag egyének tünedeztek fel évenként e szószéken, kiknek hasznoszerű s üdvárasztó szónoklatával gyenge, erő- s hatály nélküli szónoklatunk semmi esetre sem mérközhetik, vészhozó fellegek tornyosulnak fejünk felett, folyamra bocsátott kis sajkám tajtékzó hullámok között bugdácsol, megmenmenthető, végkép elmerül, vesztve van.

Azonban bizván ügyem szentségében, helyzet, állásom szerelmétől egészen áthatott, — álljak bár meghökkennt s rendült lélekkel vész között bugdácsoló sajkám ingatag fenekén, — szólok még szólhatok, és ugyan oly tárgy felett, mi bennünket tisztelt pályatársak amint közelebből érdekel, ugy kell hogy kitűnőleg ékesítsen; oly tárgy körül, mely rendeltetés s hivatásunk legszentebb földadata, első s lényeges kötelme; oly tárgy irányában, mi az emberéletnek egyénileg és társadalmilag nem mást, mint égi és földi boldoglétét közvetlen előmozdítja, eszközli.

Az erkölcsi nevelésről, annak haszna és szükséges voltáról fogok, akarok jelenleg szótemelni. Dicső, nemes, szép, magasztos e tárgy, mit nekünk tiszta érzelmű tanárok valamint egyesült erővel, kettőztetett szorgalom, állandó kitartás, törhetlen erélylyel minden lépten nyomon előmozdítani, kiválólag még is e tan intézet csendes falai közé gyűlt tanoncok gyenge, de minden mi szép, jó, erkölcsös ölelésére nyílt s fogékony keblükbe majd erélyes szavaink, majd buzdító s lelkesítő példaadásunk nyomain oltani, s örökre maradandó érczbutékkal vésni, tisztünk, helyzetünk s magasztos hivatásunknál fogva jutott vezérszerepül: úgy tinektek serény tanulók, ha önmagatokat, és a társadalmat, melynek tagjai leendetek, boldognak kívánjátok látni, azon kell az élet és cselekvéstek küzdterén lelketek minden tüzével iparkodnotok s oda működnötök, hogy az általunk bájló fényben kimutatandó erkölcsöt s annak aranyszabályait — melyek hí betöltésétől függ minden boldogság, — szünetlen szem előtt tartva, mint a zajló tenger felett uszó hajónak a világítótorony ragyogó fénye irányúl szolgál; akként ti, az emberiségnek az erkölcsitények lobogó lángban égő tiszta sugaraitól környelve, mintául, világul, irányul szolgáljatok.

Szózatom lényege sokkal dicsőbb s magasztosabb mint sem az czifra szavak, fellengző eszmék, komoly nézetek s nagyszerű mondatok idézete által dicséret s magasztalásra szorúlhatna. A tudományosság aranylevelű virágszálakkal diszló ezüsttérein

alig képzelhető tárgy, miről annyi érdeklél, annyi hlv s buzgalommal irtak, hogy nemondjam annyi elöszzeretettel értekeztek volna a világnak minden időbeli bölcsei, mint az erkölcsi nevelésről, annak szükségés és hasznos voltáról. Hat ezer év óta miveltetik e tan, fog is miveltetni mindaddig, még a ragyogló nap alatt föld és ember létezend. Uj tanok, kiváló javaslatok, eredeti eszmék s leleményekkel e mezőn előlépni képtelen s erőtelennek nyilvánítjuk magunkat, egyedül egy czim- s név nélkül kezeink között létező nem közönséges latin beszéd sorait szorgalommal olvasván, s onnan több helyt azon erkölcsi nevelést czélzó, előmozdító vezérelveket, sark- s iránypontok, eszmék, nézeteket fogjuk kiszemelve szönyegre teríteni, melyek kiválólag egyesek úgy, mint a társadalom jelen, jövő anyagi, szellemi és erkölcsi jólétét, boldogsága emelését, virágzatát biztosítják, eszközlik; azokat, melyek mind a régibb, mind az újabbkor józanabb eszü, gondolkozású bölcsészeitől egyetemleg az összes érző és gondolkozó emberiség magasb és magasb tökélyei elérhetés s megszerezhetése irányában hasznos és szükségésenek elismertetvén, állittattak fel.

Hogy pedig e szent, e dicső téren szintoly nagyszerü, mint hasznos és szükségés tárgy körül kivánt siker s üdves eredménynyel foroghassunk, mélyen tisztelt hallgató uraim, valamint ügytársim türelmökért esdek, töletek pedig jó tanulók csak azt kívánom, hogy előadásom folyama alatt csendesén ülve figyeljete reám.

Megneütödjenek szellem- s érdemdús hallgatók, ha én felkarolt nagyszerü tárgyam igazolás s megmutatására czélzó tanok, eszmék, tervek, nézetek támokait messzefel a világ fakadó korától kezdve, az emberélet ezer meg ezer majd homályt, majd világotszoró alakban felmerülni szokott szövevényein áthatolván, nyomról nyomra, lépésről lépésre kegyeteket a kitüzött s elérhető pálya krisztálytisza s világos segédforrásihoz nem tév- hanem biztos s legczélirányosb utakon elvezetni bátor leendek.

Tudom, ismerem, nem kétkedünk, tudják, ismerik kegyetek is az eszeslény égi eredetét, hiszszük erősen a szellem öröklétét, komoly meggyözödésünk egyszersmind; hogy a világalkotó

és fentartó legfőbb Lény az összes világrendszernek épúgy, mint egyeslények sorsát, állását vakeset, véletlenre koránsem bizta; hanem túl minden önkényen, változatlanúl, eredetileg, örökre fenálló megalapított törvény s rendeletei hófehér sugarain kivétel nélkül minden teremtett lény általa bizonyos s meghatározott célra alkottatott, mire erélyesen törekedni, mit valódiilag elérni minden létezőnek ugyan, kiválólág még is az embernek, mint az alvilág terén minden egyéb lények között, melyek az Isten kezéből kikerültek, legdicsőbb s lélekerejénél fogva legfenségesebb teremtménynek magas feladata, lényeges kötelme, annál inkább, minthogy az ember földünk világán nem ugy, mint más alkotottlény csak belöszton s hajlammal ellátva, sőt e felett ész, szabad akarat, öntudat, értelem, emle, számtalan más hasonnemű, szinezetű s rokonszellemű tulajdon s tehetségekkel felékesítve legyen egyszersmind.

Midőn én — kimutatni akarván, mi módon, milyetén utakon kellessék a véghetlen bölcseségtű Lénytől kitűzött czélt nemesen elérni, s örök rendeltetésünket tölünk kitelhetőleg siker s eredménydúsan létesitenünk, valósitanunk, — kegyetek figyelmét az erkölcsi nevelés haszna és szükséges voltára lelkeim egész hevével felhívni vágyakodom, világos színben lebegnek szemeim előtt az emberbölcsellem, műveltség, szellemi és erkölcsi állásunk mindazon változatai, töméntelen botlás, tévelyei, melyeken az emberfaj észtehetsége fejlődése óta az élet örökké mozgó tengerén iránytű, lapát, evező nélkül véstteljes szirtek s hullámok között hányatva keresztülment mindaddig, miglen a vezérige, a kegyelem és jószág Istene égi fényköréből a hit remény és szeretet arany lépcsőin alá nem szálván hozzánk a földre, a végeslénynek értésére nem adta, határtalan bölcsesége szerint meg nem mutatta, hogy az ember tiszte, magas, örök rendeltetése az igaznak, jó s az erénynek szeretete, azok meleg felkarolása, létesítés s valósítása, a mennyei tökélyek lehetőleges megközelítése legyen. Mire nézve valamint az anyag és szellemvilág felett létező Istenség képét halhatlan lelketeken édesörömet szemlélítek: úgy ez átmenő földön, itt létünk tünékeny s ideiglenes terén, a szentséges mintakép mint szellemtök másához magát az életet mindenben alkalmazni, az erény, jó, igaz felénk oly bájjoló színben ragyogó világát hő szerelenmel ölelni, nem szóval egyedül, sőt tettelesen valósítani, s e dicsó gyémántvonalon a szellemi és erkölcsierő minél magasb és magasb fokozatára a lehetőségig emelkedhetni tartasuk legszentebb kötel-

műnknek, legnemesebb feladatunknak. Itt a tér, a kör, hol az ég által meggyújtott szövétnak ünnepélyes pompában égő világánál az eszes- s önállólény magas célja, nemes rendeltetése elérhető s a tökély megközelíthető. Törekedjünk tehát keblünk egész erejével, szivünk legtisztább érzetével a jó, szép, igaz s az erény valódi birtokába juthatni, gondolat s tényeinkben azokat egyszersmind vezércsillagok gyanánt tekinteni; hisz dönthetlen való, miszerint e szellemielemek hiányában nincs az emberi természetben rend, nincs kötelék, mi a társalmi életet szorosán összehatsatolja, nincs ügyeink, nemesb tényeink végrehajtásában biztosság, felnemfoghatjuk, elegendőkép átnem láthatjuk létünk rendeltetése célját, okát, — — örök zúr, átgázolhatlan kül- s belzavar környékez bennünket mindenfelől, szóval egész földgömbünk szellemi életnélkülinek mutatkozik, sőt maga az erény, az erkölcsvilág kételyek között, bizontalanságban, homályba burkoltan tünikfel előttünk.

Őszintén bevallák, egyhangulag elismerék a hajdankor kitünőbb bölcsei, miszerint az okoslénynek saját, egy magasztosb akarát által kijelelt szellemi és erkölcsi célja, kiszabott rendeltetése legyen, — elismerék a cél, a rendeltetés mind hasznát, mind szükséges voltát, miként azt nem csupán a közműveltség történetkönyve, — melyből mint kiapadhatlan forrásból csergedez a népek s nemzetek számára az igaz, — hanem még maglan is nagy részt fenmaradott lángeszű, ragyogó tehetségű, majdnem páratlan buzgalmú egyes egyének irott művei, — hol főleg a végeslény tiszte, s rendeltetése, szellemi és erkölcsi céljai felett bölcselkedének, — erősítik. Ilyetén gyönyörű gondolatától, nemes vágy s az emberiség szellemi és erkölcsi állapotát javítani akaró feddhetlen szándok, szerelemtől egészen áthatott jellemek az ó világ kisebb ügy, mint nagyobb népeinél nem gyéren találtattak, kik sokkal inkább ismeretesek, mintsem azok szép fényű neveit felemlíteni szükségesnek tartanók. Örök hála, forró köszönet az utókortól e dicsó egyéneknek, kik évszázak át éltük minden szakán keresztül, szakadatlan iparral, egyedül józan eszük, egyéni vélemény s felfogásaik nyomain haladva, valamint önmaguk, ugy embertársaikban az anyag és szellemvilág mennyei eredetét, mindkettő természetét, érdek, sajátságait, a halandó létokát, célját felismerni, a köz- és magánélet viszonyait s az ezekből önként folyó törvény s kötelmeket előadni, más ezekhez hasonnemű szellemi dolgokat fejtegetni, boldogító hatásukat bebizonyítani gondosan, komoly törekvéssel, ernyed-

lenül iparkodtak, azaz: népeiket élőszavak és irományaikban előadott oktatásaik, felvilágosítás s tanácsadásaik folytán az erény, jó, és igaz szeretetére tüzelni, lelkesíteni, céljaik, örökrendeltetésök utait egyengetni, kimutatni, s a tökély felé bölcsen, erélyesen vezetni kedves foglalkozásaiknak tartották. Mindamellett azonban, minden kitünőbb elmeél s tudományyal készült munkáik, éj- s nappali fáradalom s magasra törekvő céljaik sikertelenek, virág s gyümölcsnélküliek maradának; minthogy — mint alább láthatjuk, — sarkelveik, eszme, nézeteik ködökben úszó áltételekre valának fektetve, már pedig az áltételeken feneklő oktatás, csak suhadó homokra rakott épület, és — mivel az elvek, eszmék, nézetek világában is vannak viharok, és szélvészés háborúk, — az első földrengésre összeomolható. Innen, ha mindjárt sokkal, igen sokkal tartozik is nekik a magasztos jellemeket tisztelő emlékezet, ha mindjárt műveikben az erkölcs és erény illatos virágszárait semmi kor, semmi nap megnemhervasztja is, mindazáltal képtelenek valának az örök tisztelet és becsülés hervadhatlan gyöngykoszorúit, — melyek a halandót az egekig emelik, — kiérdemleni, s a dicsőség és diadal azon fényfokára emelkedhetni, minél fogva őket az értelem, a szellem és erkölcs honában irányadókkul, vezérsillagok gyanánt üdvözölhetnők, s az emberiném valódi nevelőinek, oktatói, mestereinek nevezhetnők.

Ugy hiszem, képesek vagyunk felfogni, s mindannyian tisztán átlátjuk, Roma és Athene üdvkor előtti bölcsei mennyire távoztak el az erény, igaz, valódi boldogság s közerkölcsiség feltalálható fénycsillagától, könnyelműleg véve, megsem is fontolván eléggé, a végeslény okoskodás, itésszimód- s rendszerében mennyi változékonyság, ábránd, szeszély, állhatlanság, gyarlóság, korlátoltság s ezer egyéb le nem írható ingatagság rejlik, midőn rideg bölcselmi szemlélődés, fogalmuk tévvonalaik akarák az ember gyengén, homályban lobogó észszövétnékénél az olyatén nagyszerű, magasztos, értelmihetségünket meghaladó szellemi dolgokat is valódilag felfogni, belátni, felettök nemcsak egyéni vélemény, elmélkedésük után itélni, kényük-kedvük szerint határozólag szólani; hanem magasztosb szellemi ügyeink irányában tervezni, őreszméket, elveket felállítani s az emberiséget azok nyomán vezetni bátorokának. Holott megkell vallanunk, elkell ismerününk, hogy az illetén látpontunk, ész s értelmünk határát meghaladó tárgyak kimutatására, kellő s valódi fénybeni előállítására csekély, képtelen az emberi véges s korlátolt ész; — isteni

erő, égi tekintély, magasztos mennyei fhlet igényeltetik, szükségeltetik. Egyedül, tudjuk, Isten világosíthatfel minket arra nézve, hogy mi ő, és arra nézve hogy mik vagyunk mi. Így vélekedtek többen az ókor bölcsészei közül. Socrates a nagyhírű görögbölcsmegvallja: hogy nemtudja az ember, mi kedves Istennél; s innen következteti, hogy szükség — az embernek — várakoznia mindaddig, míg meg nem tanulhatja, miként kelljen magát Isten s embertársai iránt viselni. A mélyen gondolkozó s lángeszű Plató pedig, felmagasztalván az Isten iránti hit és áhitat legnagyobb erényét, megjegyzi: miként ezt senkisem bírja kellőleg előadni, tanítani, hacsak Isten nem segítendi arra. Végre Jamblicus az aranymondaitairól ismeretes Pythagorás élet- s jellemrajzában erősíti: Mik kedvesek Isten előtt, nehéz kitudni, hacsak azt vagy attól, ki Isten szavát hallotta, vagy magától az Istentől nem hallotta.

Szellemi javaink, szépség, kellékeink között az ész, mint menny boltozatán a fénylő nap kiválólag tündöklök. Ez az ember lényegéhez tartozik. Ez az, mi kiemeli őt az oktan állatok sorából, ez avatjafel magasb lényenyé s a teremtmények urává, ezzel szárnyalfel az angyalokhoz, közeledik az Istenhez a tökély forrásához, megismervén a dicsó s boldogító erényt, az örök igazságot, a valódi szépet és jót. Ez által uralkodik az ellemeneken, megméri a napok pályáit, utóléri a légkörben a sást, megzabolazza az oroszlánt, megfékezi a czethalat, kiássa aknáiból az elrejtett kincset. E gyönyörű, e nagyszerű s roppanthatású észtehetségen kívül, van a nemeslényben még öntudat, természetes hajlam, ösztön, határozottság, — van vágy, igény, fenséges szellem, melyek untalan oda irányozzák lépteinket, azt sugallják lelkünkbe s arra oktatnak hatalmasan bennünket, hogy az ész, akarat erkölczsteljes szózata hangját hallgatva, valamint a csillagkirály a mérhetetlen fény- és tüztenger az áldott nap a maga útjából kinemtér: úgy mi is soha de soha más útra magunkat ragadtatni ne engedjük, mint mit az örök s tiszta fényben tündöklő igazság szava, a fenálló törvények szentsége, az erény és erkölcz arany szabályai oly ébresztőleg, oly kínálólag úgy önmagunk, mint embertársaink jelen és örök boldogléte elérhetésére, folytonosan előnkbe tüznek. Ellenkezőleg, ha mi az igazság szent szózatára nem hallgatunk, ha az erkölcz és erény boldogságot idéző természete s rendelvényeivel keveset, vagy épen mitsem gondolunk, az emberiségnek ártván, nemcsak isteni származáson alapuló emberi személyes méltóság

s tekintélyünket aláássuk; hanem úgy fel mint alvilági jólétünket veszélyeztetjük egyúttal.

Ah mi szép, mi dicső az ész, mennyire erő és hatalomteljes az ég e legszentebb adománya, akarat, állásánál fogva egyik kezével magához ölelheti a boldogító erény és erkölcs egész világát, a másikkal könnyelműleg, kedve szerint ellökheti magától. Császár Ferencz, a szellemdús, a közkedvességű tollú, a halhatatlan koszorús költész „ész diadala“ című fényesen sikerült költeményében oly helyesen, mint szépen éneklé:

Az ész szabad, lát! Győztesen bejárja
Nap- s csillagoknak pályatereit,
A földkebelt, a tenger mélyeit.

Fa, szirt, növény, ércz, mind önként kitarja
Az ős erőt, mi benne rejtve él, —
Tiéd, oh ész! az égi szép babér!

Hol mégis az ok, a gát, honnan a nehézség az akadály, mikép lehet, történhetik, hogy az ész, minden szépség, dicsősége, minden szabadalma, erő s hatalomtelje mellett sem képes szellemi állás, szükségünket, a jót, igazat, az erényt kellőleg belátni, voltaképen felfogni? Az okot, a gátot, az akadályt fölösleges messzetávozólag keresnünk, kétséget nem szenved, bennünk rejlik az, koránsem is más, mint azon szoros, felbonthatatlan kapocs, hatalmas vonzerő, mely minket földilényeket anyagi szenvedélyeink, természetünknel fogvást ellenállhatlanul — tekintsünk bár földünkre avagy tengereinkre — az anyagivilág ezer meg ezer különféle nemű, színezetű, változatos alakokban mutatkozó tárgyaihoz csatol. E tárgyak tulajdonkép nemcsak élvet szerznek, s gyönyörrel töltik keblünket, hanem szemléletünkre, fiúrkészet s buvárkodásunkra okot szolgáltatván, szervezeti érzelmeinkben olyatén benyomást idéznekélő, olyatén emlékeket gyökeresítenek meg, melyekhez éltünk felderült hajnala óta hozzászokván, elménk, vérünkben meghonosodván azt vizsikvéghez: hogy figyelmünk, eszméleteinket a körülöttünk létező s percenként csodálatra méltó formákban fel-feltünedező földi dolgok valamint egészen elfoglalják; úgy valljukmeg, mindezek szemléletén majd örömmel telünk, majd különös képzelődések, olykor aggasztó érzelmek, sokszor zavaros izgalmak merülnek fel keblünkben, honnan osztán öntisztunk, utunk, rendeltetésünk

átvizsgálatára, s a lélek felfogó tehetségei mélyebb, teljesebb megismerésére időnk, alkalmunk alig levén, mi gyarló halandók, föld porából alkotott s teljesen önmagunkra hagyatott végeslények, minden ész, szív fénye, minden értelem s gondolkozó tehetségeink nemes hatálya mellett is, nem tudván magunkat tökéletesen tájékozni, a tévedések hosszú láncolatán habozva odajutunk, miszerint minden szellemi ügyeinket érdeklő, illető dolgok vagy örökös sejtelmekké válnak, vagy árnyék, homályba burkoltan tűnnek elő avagy egészen rejtélyek s titokteljesek maradnak. Ugy vagyunk mi, nemcsak a felettünk álló, elménk határát meghaladó szellemi dolgainkkal, sőt azon tárgyak halmazával is, melyek naponkint magában a munkás, célra törekvő természetben szemünk előtt vonúlnakel, mint a ködben utazó, kit téveteg pályája óriásihegy lábaihoz vezet, nem tudja, nincs bizonyossága róla, hogy mérhetlen égbe nyúló tömeg gyomrában a természet minden kincseivel emelkedik előtte.

Az általunk idézett okoknál, gát, nehézség s akadályoknál sokkal sulyosb s nyomasztóbbak azok, melyek célunk óhajtott sikerrel valószínűsítés, létesítése irányában előnkbe gördülve eszünk, öntudat, szabad akaratunk valódi erkölcsi műveltségét, a jóban, szép s valóban emelkedését hátrálják, akadályozzák. Az ember, mint mondám fentebb is, ismétlem itt; hogy ész, öntudat, szabad akarattal felkészített lény, — ki is felsőbb ihlet, nemes belső töre, hajlam s szelleme vágyaitól készte, önmagától, észre alig vehetőleg, de még is erősen vonzódik megismert Istenét őszintén imádni, parancsait, miket neki az ég kijelentett, édesörömet teljesíteni s éltén át olyatén lelki javak után esengni, melyek szívét melengetik, szellemét elevenítik, az embert magát egészen boldoggá teszik. — Az ész a tárgyak bellényegét, valódiságát nyomozza. — Az öntudat azon belső szellemi rendszer, melynek nyomán a külvilágról tudomást szerez magának. — Az akarat, az egymással gyakran összeütköző szellemi és anyagi érdekek aránylagos kielégítésében küzdvén, a lehető legjobbnak elhatározása, s gyakorlására törekszik. Azonban minden ragyogó tulajdonai mellett, minden intő, szólító s jóra buzdító belső töre s hajlama daczára gyenge, gyarló, habozó az ember s nem egyéb mint sás, mely remeg s hajlong a legkisebb szél érintésre, látja igen is a jót, tudja mi igaz, nemcsak ismeri, de gyakorolja is az erényt, mindazáltal, most földi-testi vágyai, kíváncsai özőnétől, indulatai hevétől; most érzelmei szilaj korlátokat nem tűrő szenvedélye s vére szabadabb keringéseitől elkapatva, a szellemet ér-

dekló tárgyakat, azok üdves hatását, működés, akaratát tisztán, higgadtan s valódi mivoltukban felfogni, s azokat fontosságuk igaz mértékére szállítani nem csak képtelen; hanem egyúttal és ugyan nem gyéren a közrend, a társadalmi hasznos törvények, iránytadó, jólétet biztosító szabály, intézvények ellen felzúdulva azt keresi s azokat öleli, melyek rózsaszinben feltűnni látszó csalfa, csapodár anyagi érdekektől, kéj, gyönyöröktől elcsábított lelkét égetik, hervasztják, boldogtalanítják. De ez még mind keves, az ember dicső állását nem méltányló, vagy kevesebbé érző itt még nem állapodik meg, hanem önmagát, szellemi tehetségeit túlbecsülve, elbizottan, vétkes gög, büszkeséggel, álbölcsészete és okoskodásával a valót elhomályosítani, s kétségbe vonni törekszik; semmi szellemi tekintélynek sem hódolván, a kezdet és végnélküli örök Lény legszentebb akaratát megveti, semminek nézi, mi közben; önmaga, embertársa iránti köteleméről megfeledkezvén, teremtetése végcélja elérés s rendeltetése valószínűségétől végkép elcsúszik, visszatartóztatik.

Bámulat, s csodálatra méltó, ha komolyan a mondottak felett elmélkedünk; a nemeslény földi sorsa, állapota. Minden sok szép jelenség- s fenséges tehetsége mellett is, töméntelen az, mikben tétováz, vakoskodik, keresve keresi ugyan ő a végtelent, a magasságot, a valót, de hasztalan minden buvárkodása, hiábavaló minden gondos törekvés s fürkészete, a véges, korlátozott észtehetséggel ellátott elmélkedő földilény, az áthúzódo ború, sötétség miatt a végtelent, a magasságot, a valót, mi után annyira sóvárog, miért oly serényen küzd, minek felfedezésére minden alkalmat, tért, időt megragad, teljes fényben nem láthatja, nemis fogja soha tisztán, tökéletesen s a maga valóságában látni, hacsak az égi hit lángszavaival a kinyilatkoztatott örök igazság a halandó keblébe mélyen nem vésetik, s mind azokra, melyek földi és túlvilági boldoglétünk elérésére szellemileg és erkölcsileg megkívántatnak, czélszerűen, kellőleg nem tanítatnak.

Ha feladatunk köréből perczenetre kilépni, tervünk eszme, gondolat s nézeteink vezérszállait szabad volna megszakítanunk, az emberfaj történelmitárából — mely a római nagy szónok szerint az igazság fátyla az élet oktatója — újlag — miként már érintve volt, — elmondanók, hogy az ősi korban sok szép tehetségű, éles látású, szilárd jellemű s erkölcsöt örömet tanító egyének tűnnek elő, kik a népek érzelmei s gondolkodás módja, rendszerére hatni, s hathatós befolyást gyakorolni akarván, erős és állandó hitük után indulva, az emberiséget a való ismeretére, a

jó, az erény felkarolása; céljai s rendeltetése sikeres elérhetés s valósítására vezérleni törekedtek. Azonban e derék jellemek a Megváltó isteni szavát nem hallván, arra nem oktattathatván, az égi kijelentett tan, szellem hiányában, a magára hagyott keskeny korlátok közé szorított ész, gyenge, bádgyadt színben pislogó világánál a világ Alkotó léte, az ember s közöttei édes viszony, lelkünk halhatlansága, e nagy mindenség eredete, az erény örök jutalma, az eszeslény célja s más egyéb szellemünket érdeklő tárgyak felett hibásan ítélvén, nem találták meg a valóság, az ígért földét, melyen megelégedetten, biztosan, tartósan megnyugodni; nem a csillagkalaúzt, miután erélyteljesen indulva, a célhoz vezető üdvadó irányt voltaképen megismerni lehetett volna. Fekete fátyol, áthatlan zivatar; homály lebegte körül a valót, és ha másként jelesen írott műveikben itt ott egyegy parányi fényt — mely a világosság tűzpontja felé vonja az embert, — felvillanni látunk is; ha egyegy gondolkodásunk modorával megegyező nézet, eszme valónak tűnik is fel, azonban mihelyt mélyebben vizsgálódunk felettök, homályba s komor felhők közé, süllyedve, mindenütt csak tévelyekre bukkanunk, lehetetlen feltalálnunk a való, az igazság tényét csillagát, mi bennünket a kételyek, a sötétség országába biztosan vezethetne.

Nincs ki Socratest a bölcsелеm atyját, mint oly férfit, ki az Isten, erény s öröklét dicső eszméit fejtegetve, annyi sok szépet, jót, igazat tanított, mainap is bámulattal neemlitené; halála perczei előtt mégis mintegy kétkedőleg a mondottakról Aesculáp tiszteletére kakast áldoztatott. Aristoteles az okoskodó módtan rendezője magát a mindent bölcsen, atyailag kegyesen intéző gondviselést bátorkodik korlátok közé szorítani. Mit mondjak a büszke s független lelkületű Stoicusokról? ezek a szent Lényt az anyagi világgal azonítani, a mennyei rendezést eset, véletlennek tartani, az isteni jószág, bölcseséget kétségbe vonni nem tartották hibának. Sőt az erény és szellemdús Plátó mint a hazudság; Ciceró a római köztársaság legfényesebb korának legtanúltabb férfja s nagyhirű erkölcstanító mint a hamis esküvés védői tűnnekfel előttünk. Sokan voltak még ily értelem, szellemben gondolkozó egyének a görögöknél úgy, mint a rómaiaknál, kiket elősorolni, kiknek bals hibás vélemény, nézeteiket felemlíteni s jelenleg terjedelmesben tárgyalni a hely és idő nemengedik.

Ha tehát az ókor igaz vallást nélkülöző bölcsői s dicsőbb jellemci között illetén soknemű, változatos szellemű eszmék, alap-talan s ingatag elvek, szétágazó nézetek uralkodának; mit gon-

dolunk, az erkölcs, műveltség, vagy inkább a szellemi képzettségnek melyetén fokozatán állhatott az együgyű, tudatlan s önjavát sem eléggé ismerő néptömeg, s mikép vélekedett akkorban a legfőbb Lényről, vallás s más több szellemünket illető, érdeklő dolgokról, könnyű elképzelnünk. Világos, hol az ész parlagon hever, az értelem, emle, szív s lélek elfogúlt, babonák, rossz szokások, bal- s előítéletekkel telve; ott nehéz, komor fellegek borítják a szellemvilág láthatárát, mély s alig eloszlatható homály honol; ott heves vágyak, szilaj indulat, szenvedélyek lobogtatják tévzászlóikat; ott az igaznak, szép, jónak ismerete s megkedvelésére eljutni, s azon csalhatlan rózsás ösvényt, mely célhoz vezet, kiszemelni, rajta sikeres eredménnyel haladni vajmi bajos. Így volt ez az ókorban, így a világ kezdetétől a világ minden népeinél; így van mainaponis mindazoknál, kikhez a szívet és lelket magasbra emelő és nemesítő meleg ihletései, az égi tan örök hangjai, a mennyei kijelentés tiszta fényű s jótékony sugarai elnemhatottak, melyek által elérhető s megismerhető mind az, mit az észnek tudni, a léleknek hinni, s a szívnek éreznie kell.

Vessünk egy rövid pillantást a mondottakra, úgy vélem, állatok eléggé felvan lebbentve szózatom fátyola, nem leend nehéz megértenünk, honnan ered, merre törekszik, mit czéloz egyszerű szózatunk. Dicső, — mint már hosszan elmondám, — az ész, de véges, korlátozott; hatalmas az akarat, de működése küzdelemteljes, hajlamai jók és rosszak, változékony s állhatatlanok. Honnan természetesen következik, könnyen megfejtető, miért tökéletesen, meggyőződésileg, úgy mint kellene teljes mérvben a földilény saját feladatát, magasztos rendeltetése célját világosan benemláthatja s felnemfoghathatja, hacsak a felhozott fényes szellemi tulajdonok, különösen tudniillik az ész az Istentől jött szellemi sugár, a hatalmas akaraterő huzamos oktatás, szorgalmatos nevelés által kellőleg nemmiveltetik, nemnemesítetik, az örök igazság elvein s az erény azon gyémántlépcsőin, melyeken gondosan, serény s erélyesen haladva az égi tökélyek kitelhetőleg megközelíthetők, nem vezettetik.

Hogyha az eszeslény s elem, s más egyéb a nagy s bájos szépségű természetben fenálló lény és elemek között párhuzam vonatik, úgy találjuk; hogy nem maga az ember, hanem a kék ég alatt szám nélkül léteznek lények, melyek az Alkotótól bizonyos célra vannak teremtve, mit valódilig csak úgy érhetnek, ha arra az eszeslény gondja, állhatatos igyekezet, ipar, munkája által előkészítettek. Tekintsünk csak vizsga szemünkkel az ég felé emelkedő bércekre, hol a büszke tölgy és a sugár fényő disz-

lik, nem e különféle becsű, értékű s használatunkra szükséges érzeket rejtenek gyomrokban, melyek azonban nemkülönben érhetnek czélt, nem másként haszon s javunkra fordíthatók, hanem ha onnan munkánk, törekvés s iparunk után kiásva, szennytől, salak s velök nemegyezhető idegen részekről megtisztítva, az élet kellék, szükségéire alkalmazva felhasználtatnak. Nézzük az összes növényvilágot, hol nem lehet nem csodálva bámulnunk, úgy a teremtő hatalom elrendezését, mint a természetelő roppantszerű működését, nagyterjedelmű hatását; szépség s ékességeit. Ime némelyek közülök örömelevenetet szereznek a halandónak, midőn mások tápszükségül szolgálják, majd töméntelenek ezer meg ezerféle haszonra nevednek, s mindezek nem másként mint gyakori átültetés, gyöngéd ápolás, gondos tenyésztés folytán nemesbülnek. Lám maga a jótékony anyaföld, hogy óhajásunknak megfelelőleg termékenynyé váljék, nagy gondot, szorgalmat igényel, azt kellő időben szántanunk, a gáztól tisztogatnunk, jó és ép maggal szükség bevetnünk, mert csak ez uton várható, remélhető, hogy az elvetett magból megtermett gyümölcs tökéletes érettségre juthasson. A házi, hatalmunk alá hódított hasznos állatok is, csak úgy lehetnek gyönyörűnkre, szükségéink betöltésére, munkáink könnyítés s erőink hiányai fedezésére alkalmasak, ha mennyire tőlünk kitelik, lehetséges, nyers s vadabb természetükből kivetkeztetvén, gondosan ápoljuk, tápláljuk, neveljük.

Egyébiránt nem csak emberi befolyás, szorgos gond, működés, ügyes kéz, ész folytán, sőt mindenütt akár fent az ég tükrén, akár alant a föld színén álló teremtett elemeket végig vizsgáljuk, nem más mint bizonyos rend és általános meghatározott természetes szabályok szerinti czélra törekvés tapasztalható. Azt mondja a bölcs: „egyik nemzetség elmégyen, és a másik eljő“ — a nap, hold, az égen tündöklő csillagok czélra törekszenek; az oroszlán, a tigris rengeteget keres; a fűj és gólya oly világ részt, hol melegebben süt a nap, zöldebb a mező; a szelid repkény egyre öleli a csert: a nap meleg sugarára fakadnak a fák virágai, lombosodik az erdő; a napraforgó nap felé néz mindaddig míg végkép elnemhervad, és így tovább sorra minden a nagy természetben létező anyagi elemek földünk tekéjén futják kitüzött pályájukat. Való, eszméletlenül, vagy lagalább öntudat, tárgyismeret nélkül belhajlam, ösztöntől vezetettve, de mégis természetüknél fogvást a Gondviselőtől belehelt érzés, változhatlan eredeti törvények szerint folytonosan teljesítik mind azt, mire alkottattak, nem áll semmi ellene isteni szavának, rendelete s akaratának. Egyedül a

legdicsőbb, nemesebb teremtmény az ember, a számnélküli természeti, és erkölcsi fényes tulajdonokkal felkészített nemeslénynek szabad leend e a bizonyos rend s meghatározott egyetemi törvény, szabályoktól eltérni, távozni, — saját műveltségét, erkölcsi méltósága emelését s kitűzött rendeltetése magas célját mellőzni?

Az ember és más élőlények közt roppant elválasztó fal, valóságos különbség létezik. Ovid a csinos eszű, könnyű tollú, de gyöngéd természetű s mód felett kesergő római alagyás mindezt „Formaváltozások“ czimű első könyvében nagyon bölcsen érinté, midőn ekként szólott:

„Os homini sublime dedit; coelumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus,
Prona, — cum spectent animalia cetera terram“.

Úgy van, az esztelen lény öntudat s minden általa meghatározott cél nélkül a föld színén kovályog, szomorúan nézi földi tanúját. Ellenben az ész s vissza emlékező öntudat gyönyörű sugarai, szelleme mennyei lángjától környezett ember, a teremtés remeke, a föld igen nemes lakója felémelt fővel vidáman a csillagos égre tekintve képes minden egyéb teremtmények fölébe emelkedni, saját létokát s magas rendeltetését átlátván, dicsőbb feladata nyomaira akadni, s e nyomokon kitűzött célját nemcsak okosan elérni; hanem szabad akarat s nemesb tényei folyamán úgy anyagi, valamint szellemi tehetségeit, képességét kellő irányban fejleszteni, idomitani, erősíteni, az érzéseket nemesíteni, az értelmet felvilágosítani avagy röviden; a tökély aranyösvényein oda törekedni, hogy a teremtmények között dicső rendeltetése s tekintélyénél fogva, az őt illető legfényesebb állást, fejedelmi székét elfoglalhassa. Hogy pedig ezt hatalmába kerítvén dicsően, méltólag bírassa is, arra bizonyos képzettség s szellemi kellékek igényeltetnek, mire nézve tökélyelemi közöl mindenek felett az értelmitehetséget kell, szükség főleg igénybe venni, azt lankadatlan szorgalommal gondosan mivelní, tökéletesíteni, minél magasb kiképzési fokra emelni, eltávolítván minden ez irányban felmerülhető akadályokat, kellemtelen körülmény, viszony s eseményeket, lelkünk egész hatásával arra törekedjünk, hogy éltünk elméleti és gyakorlati térein sokodalú tudomány, ismeret s teljesen átérzett, elgondolt tapasztalataink sugarain csak azt tegyük mi jó, szép, igaz, erényes, valóságos, csak azt, mi dicső, hasznos, nemes; hisz elvitázhatlan, ezekben helyeztetik, itt öszpontosúl az emberiném erkölcsi nevelésének egész rendszere.

Most már csendes s nyugodt lélekkel melőzöm mindazokat,

miket az egyetemes nevelés haszna, szükségességére vonatkozólag felhozhatnék, csak azon szempontból is, miszerint eddiglen, azt tartom, hiven, nyílt szavakban s elég világosan előadtuk, mely tömördek s egymástól lényegben különböző tárgyak merülnek fel a soha munkálkodni nemszünő nagyszerű természetben magában, melyek huzamos szellemi és anyagi gondot, ápolást, nevelést igényelve érhetik el meghatározott pályájukat; — elhallgatom, hogy az embertest erői, s anyagi tehetségei fejlesztésére, képzet s idomítására — miben az esztelen lényekhez vajmi közelállunk, — sok idő, nagy fáradság, kitartó szorgalom fordítandó még akkor is, ha mindjárt az eszeslény jókorán, — mihelyt tudniillik szellemtulajdonai, főleg értelmitehetsége ébredése észrevehető, — ugy anyagi adományai használatára, miként az azokkali okoselésre, nemkülönben az élet fentartására megkívántató kellékekre kitünő erély s láng buzgalommal oktattatik, lelkiismeretesen tanítottatik is. Áttérünk inkább feladatunk tárgyára a szellemi és erkölcsi műveltség s nevelés haszna, szükséges volta kimutatására, a módok és eszközökre mik által az emberképző szellemi és erkölcsi műveltség s nevelés kétségen túl elérhető.

Ha magát a szólás hatalmát, minek segélyével eszméink, gondolat s élettapasztalatinkat másokkal közölni szoktuk, kellőkép szemügyre vesszük; ha a társadalmat, az együttlétezés szükségét, annak létokát, bel- s külszerkezetét komolyan meggondoljuk, ugy tapasztaljuk, hogy egyik ugy, mint másik az égtől nem másért rendeltetett, hanem hogy az eszeslények egyesített erő s törekvéseik által szellem és anyagi jólétben annál inkább gyarapodhassanak; annál könnyebben kezetszoritva egymással léptethessék életbe az áldástárasztó művelődést; annál forróbban karolhassák egymást vész és szerencsében, avagy hogy eszméik, nézet, terveik kifejthetésében; ügyeik elrendezésében, közczél- s érdekeik előmozdításában annál czélszerűebben működhessenek s lehessen egyik a másiknak segélyére. Ha mondom, czekeket éber figyelemmel átfontoljuk, lehetetlen hogy találkozzék józanúl érző s gondolkozó emberegyén, ki elszántan állítani merészkedik; hogy az emberfaj ha mindjárt magára hagyatikus, minden szellem s erkölcsi külsegély, befolyás s oktatás nélkül képes az őt illető tökély s erkölcsi méltóság fokát, a czélt mire alkotva van elérni. Hogy ha még is akadna kétkedő, találkoznék tétovázó s ellenkezőt állító, higgadt lélekkel, de fenhangon kérdjük tőle, feleljen egyszerűen, minden habozás, himezés-hámozás nélkül az egyenes útról lenemtérőleg; képes e a magára hagyott tündér ész, az értelem

s akarat ildomos kifejlését, nemesítését, önmaga s mások valódi és alapos műveltségét csak távolról is kellőleg eszközteni? képes e a szeretet, remény és magasztos hivatása öntudatára jutni? a vallás és morál iránytadó biztos elveit kitudván, olyatén tárgyokról csak elnélkedni is, melyek elme határát túlszárnyalják? képes e a láthatlan fő Lény ismeretére emelkedni, s benne minden anyagi és szellemilények első forrását, kútfejét feltalálván, rendelvény s törvényei előtt mélyen meghajolván, őtet mint legfőbb Jót lelke minden érzelmével, szive egész tisztaságával úgy, mint ő akarja, rendeli, parancsolja, voltaképen tisztelni, imádni?

Mutassonfel a több ezerévi tapasztalat s tudományossággal hiún kérkedő s dicsekvő világ, ha szellemereje s hatalma enged, a társadalomtól elkülönzött tagot; mutasson egyes elszigetelt családot, népet a föld hátán lakozót, mely önmagára hagyatva, természetes esztől vezéreltetve, tovább haladhatott volna azon módszerek s eszközök feltalálásánál, melyek az ember anyagi erői, testszervezete mivelése s az élet fentartására valóban megkivántatnak; — mutasson újolag kérem népfajt, mely az erkölcs és szellemvilágról, az ember célja, földi pályájának nagy- s titokszerű volta s más szellemi képességeinket érdeklő dolgokról a mivel s pallérozott népektől különválólag tökéletes ismeretet, kellő tudalmat szerezhett volna magának? Minden illetén ismeret s tudalom csak szorgos nevelés, rendes oktatás, csak tudomány, műveltség, nemesb erkölcsiség malasztja által elérhető, megszerezhető. Mi hijával az élet virágtalan, sivatag, a sziv vagy unalmas sötét barlang, vagy szenvedély s indulataink tomboló helye. — Mi hijával nincs szellemi üdv, nincs szellemi átalakulás e földön.

Láttuk tehát, hogy az önmagára hagyatott eszeslény az erkölcsvilág valódi ismerete, annak létoka, saját rendeltetése céljára eljutni képtelen; mennyivel még is bajosb s átnemlátható körülmények tünedeznek fel mindazok megtudása s kinyomozásában, mire néz, mire czéloz az isteni rendelet mivelünk; mikép kellessék szivünket nemesitenünk, magasb erkölcsi érdekeinket gyarapítanunk; — aljasb szenvedelméink, zajosb érzelem s ingereink túlcsepöngő hullámainak parancsolnunk s azokat okosan féken tartanunk. Valamint a világ természeti és szellemi, akként a törvények is természeti és szellemiek; amazok az esztelen- s anyagilényeket öntudatlanul belösztön- s érzet szerint vezetik pályájok térein, midőn ezek előismeret, érett megfontolás, szabad akarat folytán ösztönzik a gondolkozó lényt dicsőbb s nemesb tények tételé-

re, melyek ha a legszentebb törvényhozó akarat s rendelvényeihez mérve, pontosan teljesítettek, nem csak örömszavakkal hintik-meg életünk komor egét; hanem lelkimegnyugvást s elnemmaradható s még a siron túl is végnélkül tartó jutalmat szereznek a halandónak. Azonban az okoslény csak úgy teljesítheti eredménydúsán az előirt szellemi törvényeket, ha azok tudalma s ismeretere az erkölcsi nevelés s oktatás felderítő szövétneke világítand előtte, és pedig oly vezértényben, mint egykor a vándor választott nép előtt az Istentől támasztott tűoszlop világított a pusztában.

Avagy tán, az erkölcsös nevelés s műveltség egyetemes szüksége s hasznos volta kellőbb színbeni kimutatására, az eddigi-eknél sokkal teljesb fényben, ragyogóbb alakban felderítendő inderők, győzőbb okok s okoskodások igényeltetnek? Ha mindjárt félig meddig, mit lehetetlennek tartunk, megengednök is, hogy az ember nevelés, utbavezetés s irányadó oktatás nélkül is elegendő képzettséggel bir, egy fensőbb szellemvilágról magának alapos tudalmat s meggyőződést szerezhetni; mindamellet nem lehet nem kerekdeden tagadnunk, miszerint e tudalom, e meggyőződés elégséges legyen az ész és szív, a szellem, a kedély és értelemtehetség nemesítés s tökélyesbitésére; a valódi jó, szép s nagy eszményei feltalálására s azon vezéreszmék, elvek s sarkpontok képei megismeretére, melyek minket — a tudatlanság s nyomoru előítéletek tömkelegéből kiemelvén — az élet sötét folyosóin s vészes szirtein keresztül az erény, s az igazság napként fénylő gyöngy és gyémánt gyanánt ragyogló csarnokába beléptethetnének. Átalánosan tudva van, szellemi üdvhozó törvényeink mennyire s mily hatalommal követelőleg sürgetik hevesb érzelmeink, szenvedélyeink mérsékletét, anyagikéj s gyönyörvágynak korlátok közé szorítását, szeszély s indulataink túluralma törekedésének leküzdését; és mégis — valljukbe gyengeségünket, — az önállólény, mintegy megfeledkezvén állása s rendeltetése szentségéről, örömet helyt ad az anyagivágynak s gyönyöröknek, — nemde földi jólét, külfény s éldelet után sovárogo a világ? — és csak állhatatos kitartás, férfias elszántság, erőfeszítés, nagylelkűség, eszély, áldozatkészség s bölcsesség viheti véghez azt, hogy az ember leküzdvén erélyesen minden szellemi törvény, felsőbb akarat s intézvények ellen törekvő elemeket, folytonosan szilárdul állhasson az istenesség és erényesség dicsőbb térein.

Innen van, hogy alvilágunk lakói nagyrészenek ámbár elegendő tudás s ismerete levén a szellemi és erkölcsi törvények jótékony hatása s üdvárasztó voltáról; mindamellet édesgetőleg

ható testkéjeinek, kíváncsi s ingereinek egész szenvedélyvel hódolva, úgy a tanulatlan, valamint a művelt s értelmesnek azoknak engedelmeskedni, azokat becsben tartani, egész lélekkel teljesíteni nemcsak nem késnek, sőt kellő figyelemre sem méltatva, nem gyéren háttérbe szorítják. Nincs, ki egész valóságban fel nem fogja s kezet szorítva velem átnemlátja, hogy nincs czélszerűbb mód, nincs hathatosb eszköz a törvények s égi rendletek iránti teljes csorbátlan tisztelet s engedelmesség előmozdítására, az ész, szív, szellem felett uralomra törekvő anyagivagyak határok közötti tartásra, mint a nevelés, és pedig az ész, szív, kedély és szellem nemesítő, üdvárasztó- s irányú erkölcsös nevelés, oktatás, tanítás.

Hasztalan, fölösleges az előbocsátottak felett minden további vita, csatározás, beszéljenek mint s mit akarnak az erkölcsi nevelés s szellemi műveltség hasznos és szükséges voltát elnem ismerni akaró álbölcsek, ne mondjam őket az emberiném s ezáltal a valódi felvilágosodás s értelmiség elleneinek, kik vérszóró fonák s alaptalan eszme, s elveiktől elragadtatva, azt mondják, hangosan erősítik; hogy az erkölcsi életfejlés egészen mellőzhető s az ember magára hagyható, mi folytán nem csak szükségtelen minden oktatás s gondos nevelés, sőt rossz s kártékony hatású; minthogy az oktatás, a nevelés kivetkezteti az embert a eredetiségéből s megfosztja természeti állásától. Rousseau azt mondja, hogy mindazok, mikben létünk feltűnt hajnalán fogyatkozunk, mik utóbb fokenkénti fejlődés s éltünk minden korán keresztül megkívántatnak, legyenek azok értelmi, vagy anyagi érdekek, az eredetileg bennünk rejlő s maga magát minden idegen segély nélkül ösztönszerűleg előfejtő természetnevelés nyomain elérhető? De ilyenén modorban igenis csak Rousseau az „Emil“ című mű szerzője szólhat, ki az idézett eszmék mellett tanítja: „Jöjtek az erdőbe s legyetek emberekké“. A napontai tapasztalat a dolgok nagy mestere, ismereteink ez ősz anyja messzetávozik ez okoskodástól, s ellenkezőre utal, midőn állítja: hogy a társas élet fentartására mi nélkül az emberfaj elnemlehet, legelső, legfőbb eszköz s czélszerűbb mód a nevelés és oktatás. Mint a szelíd ág vad tőkébe oltva kedves gyümölcsökkel hajlikmeg a gondos kertész keze alatt: úgy a nevelés, különösen az erkölcsi nevelés kivetkezteti az embert a durvább anyagiságból az emberi vadtermészet ereje elveszti keserű gyökereit, szelid gyökér oltatikbe, s a gyümölcs mely ágain terem csak boldog, csak virágzólétre emeli az egyes emberégyént úgy, mint az egész társadalmat. Ha a hajdankor költészi s

némely újabb korbeli bölcsészek — ha még is annak nevezhetők, — az eszeslény társaságos rendeltetését, mi bizonyára nem más, mint tökéletesedés az anyag és szellemben, érett ítéllettel felfogták volna, soha nem állítják; hogy a nevelés s e szerint a műveltség eltávolítja a halandót a természettől, természetlen állást, alacsony elfajúltságot szül, mesterkéltséget és vágyakat ébresztfel benne, miknek hajhászása akaratát és természetét megrontja; sem a miveletlen állapotot arany- s ártatlankornak, boldog természetlétnek s a szeretet édenének nem regélték volna. Világos az okoslény természete nevelést, műveltség s szellemi átalakulást igényel, és csak e nyomon képes megfelelni érzéki s erkölcsi természete és céljai kívánalmainak; ellenkező a mozgó állatok és növényeknél, hol a növény, táplálkozás és tenyészet egyedül a cél, az irány. Az ember a maga eredeti alakzatában műveletlen, nyers és vad, nevelés s oktatás nélkül semmi esetben sem felel meg végzete céljának, természete magasb követeléseinek, benne kétséget nem szenved csak az állat fejlődikki természetszerűleg, nem az ember, s ezen állat koránsem szelid és ártatlan Rousseau nézete szerint, hanem a rengeteg és puszták lakóihoz hasonló, szilaj s vérengző. A mivélés főleg a felsőbb mivélés nemcsak az ember szellemét s természetét szelidíti, nem csak az elmét gazdagítja, a szenvedélyeket tisztázza, a szív nemesb ösztöneit fejti s az izlést nemesíti; hanem egyszersmind a nemes öntudatot, is magasítja, a hazafiúi hűséget, az állampolgár e legszebb erényét neveli, a nemzeti jellemet és sajátját edzi, szóval az önállólényt a szó teljes értelmében valódi emberré képezi, s a nemzettestet hasznos tagjává alakítja. — — Nevelnünk kell ezek szerint az embert úgy anyagiilag, valamint elmeileg, de különösen erkölcsileg. A nevelés az ember második teremtője. Plátó a nagynevű görög bölcs azt szokta mondani: Sem a testet elme nélkül, sem az elmét test nélkül nem kell mivélni, hanem mindkettőre gondot viselni. Sajnos, jelenkorunk iránya mint tapasztalható nagy részt anyagi kezd lenni, és hogy a jónak és szépnek érzete és szenvedélyesb tisztelete napról napra kevesebbeknél feltalálható. A gondviselés ójon meg minket a vészes uton messze haladástól. Megismerjük ugyan — mert hiszen ezt ki tagadhatná — hogy alkatunk anyag és szellem együtt, ehhez képest kettősek szükségünk, valamint azok kielégítési kellékei is; élni és munkálodni kell mindkettőért, jelentékeny értéke van testnek és szellemnek; megismerjük, hogy ez annak hajlékaül van teremtve, s ez amannak az ember és okoslény dicső nevet adja. De hogy a kérget, a külsőt, mely a

nemesbnek úgy szólván eszközeül és szolgálatára van, mely oly igen töredékeny és muló, annak egészen föléje helyezzük, arra fordítsunk nagyobb gondot, a másikat nagyban elhanyagoljuk, szóval: hogy az anyag legyen minden, a szellem semmi, ez nem helyes, ez kórállapot, a tudós, a műveltebb s belátóbb férfiaknak kötelemük ez iránt mihelyt szükségesnek vélik óvó szavakat emelni, mert az elanyagiasodás a szellemnek elhanyagolását vonja maga után, s ezt az erkölcsi romlás nyomon követi. — Igaz, nagy és tekintélyes a porrász az emberben, parányi s láthatlan a szellemi, s még is az Istentől jött kis sugár az, a mi e nagy sárhalmat megeleveníti s életnyilatkozataira nemes bélyeget nyom. Roppant tágas a föld, s képzelhetlen kiterjedésű a világalkotmány, de a földnek és világnak lelke és élete a teremtő és fentartó erő, az Isten mindenható szelleme. Vedd el az embertől okos lelkét s oktalan áltattá törpül, fújdki szellemének lángját s olyanná lesz fénye mint gyertya nélküli lámpa, töröld le az emberi arczról a benmunkálódó léleknek nyomait s hasonlótá teted őt a festő vásznához, melyről a színek öszhangját és a kép jellemét, mit a művész lelke lehelt vala rá, otromba kéz elmosta. Neveljük még egyszer mondom az anyagot, de neveljük a szellemet is s ápoljuk az okoslényben a jó és szép érzetét. — A gyermek midőn születik belső szervezetéről, szelleme sajátosságairól fogalma sincs, ő a legelhagyott s gyámoltalanabb lény a földön, első élte pusztá, testképzés, külsőszervezet és idegképzet akkor bontakozik ki a homályos chaosból egy lényeges rendszerré minden öntudat nélkül. A tapasztalat és az emberisme bizonyítja; hogy öntudatunk fokenként fejlődik, és csak lassan jöhetünk ismeretére azon töméntelen anyag- és szellemünket érdeklő tárgyaknak, melyek előttünk oly bájolón, mint hirtelen elvonulnak. A kisdéd nevelését a bölcsőnél kell kezdenünk, mindenekelőtt lángszavakkal írjuk keblébe az Isten félelmet, megtanítván az egély szent tudományára, szoktassuk a törvények iránti kegyeletes tisztelet s engedelmességre; majd későbbi éveiben jelöljük s mutassuk ki a műzsák és szellem lakáshoz vezető biztos utakat, mondjuk meg, hogy ha ezeken serényen, ernyedetlen buzgalommal fog haladni, ha lelke, szive jóságát, jámborságát megőrzi, boldog leend. De azt mondja az írás: Az emberi szív érzései s gondolatai hajlandók a rosztá. Ugy van a hevesb érzelmek s indulatok viharaitól mint könnyű sajka a tenger tükrén hányatik az ember, nembir megszabadulni a keblében mély gyökeret vert rosztól, a legnemesebb törvények intó, szólító szavai a pusztában

hangzanak el, s olyan e téren gyakorta a legjobb szándok s hőbb akarat, — főleg azon egyéneknél, kik az erkölcsi nevelésben vagy épen nem, vagy keves részt vettek, — mint a szívárvány színeiben ragyogó vizgyöngy pora, mely lezuhanva szétverődik, s elpárolog a nélkül, hogy a föld vagy virágok szomját lecsillapítaná. Ki tehát az, ki a nevelést, különösen az erkölcsi nevelést s oktatást fölöslegesen, szükségtelennek állítani merészkedik?

Úgy vélem, itt már az idő szózatomnak újjaim közt tartó szálaait oda irányozni, miszerint tüzetesen kimutassam, mennyire üdves hatást, mily jótékony s lényeges befolyást gyakorol az egély az emberinem e legdrágább kincse, a lélek ez egyetlenegy ékes gyöngye, legtisztább gyönyöre, szenvedélye az erkölcsi nevelés előmozdítására.

Arra, hogy az erkölcs s annak aranyszabályai a gyenge nemzedék keblében mély, erős s kiirthatlan gyökeret verve meghonosúlhassanak, nem hullám s villámcsaták gyanánt tünedező, szappan buborékként mulékony módok s eszközök választandók; hanem olyak, melyek oly állandók mint csillagok a kék ég tírén; oly szilárdak, mint ezeréveken keresztül a tenger csapkodó hullámaival megküzdött sziklák; olyak választandók, melyek minden felmerülhető viszály s nehézségekkel szembeszálván, büszke vágyaink, ábránd, hiú képzet, szilaj hajlamaink elébe okos korlátokat tűzvé, nemcsak a gyermek- s férfikoron át, sőt midőn az öregség felénk közeledik, ezen komoly és ünnepélyes időszak, midőn a tárgyak elborúlnak és hátralátszanak vonúlni, midőn némi hidegség és némi homály terjedez mindenre, a mi bennünket környékez, még akkor is, és ugyan minden tisztünk, helyzet, állásunk pontos betöltésében zsinórmértékkép, szövétnek s biztos támaszúl szolgálván, a becsülés, tisztelet és szeretet tárgyai maradjanak, s nem mást, mint hervadhatlan erényvirágokat teremjenek az élet mézején, a csillagokon túli tájakon pedig örökké tartó boldogságot.

Legyen szabad e helyt felszólalva kérdést tennem, hol lelhetők s találhatók fel tehát e nagy becsü, hasznú s életfontosságú módok, hathatós eszközök; hol az ösztönök, tanok, vezér- s irányadó elvek, eszmék, nézetek, ha nem az egélyben? Engedjék meg kegyetek, igen kérem, hogy a szoros logikai rendtől perczenetre távozván, az egélyt, az égi tant, az ember lehető boldogságának e fő kellékét pár szóval érinthessem. Az egély isteni adomány, azon igazságok és kötelmek foglalata, melyek minket a legfőbb s legszentebb örök Lény tisztelete és megismerésére vezérlenek. Égi

szózat, melynek üdvárasztó hangját hallván, kijelentett tanát s akaratát örömmel, egész készség s pontossággal teljesítvén, oda jutuk, hol untalan tartó édesélv, örök tavasz, határtalan boldogító örömek tenyésznek. -- Az élet csatamező, harc, küzdelem tere, nem másként mint tényekben nyilatkozik; tények azok, mikre éltünk szinpadán a nemes egyének törekszenek, melyek csak úgy deritenek reánk örömnapokat, úgy szereznek lelkünknek megnyugvást, ha az egély s onnan származó szent érzelmek húzódnak rajtuk keresztül, ha hívek maradtunk az igazsághoz, a jó s az erényhez. De vannak, tekintsünk kissé körül az életnek ürömpercei is, nézzük közelebbről az emberéletet s annak folyamát, nem lehet nem tapasztalnunk szenvedéseink forrásai milyetén nagy számmal léteznek. A hatalom megronthat, a hazugság rágalmakat szór reánk, majd üldözések alatt állunk, majd igazságtalanságot szenvedünk, most egy szeretett tárgytól fosztatunk meg, most testi s lelki gyötrelmeket tűrni kénytelenítettünk, ezer ily s ezekhez hasonló viszontagságok között sinlődünk. S e felhozott rosza, fájdalom, üldözés s szenvedések ellen erőt s vigasztalásokat keresünk majd lent e földön, majd fenn az égen, de valamint a természet bájló rejtélyei nem nyujtanak balzámírt mély sebeinkre; úgy fenn annak annyi világi vigaszt, enyhet, megnyugvást nem ragyognak bánattal telt lelkünkbe. Minden vigasz, melyet balsorsunk s viszontagságainkban keblünk érezhet, és hogy az egyszerűs mind tartós is legyen, nem másunnan, mint a vallás s annak szent forrásaiból merithető. Bizonyos, a vallás lényegénél fogva egyedüli hű társa, szives barátnéja a szerencsétlenségeknek, s oly szellemi birtok, mely ha erélyesen vésetik keblünkbe, nemcsak elnemtünik gyenge korunkkal, sőt inkább későbbi éveinkben annál inkább erősödik, mintha a végett adományozta volna nekünk az ég, hogy életünk minden szakán át, minden ügyeink, körülményeinkben őrangyalként őrködjék felettünk.

A vallásos egyén nem lehet nem egyszersmind nem erényes. Mondják ugyan, hogy vallásos érzelmek nélküli egyénekben is képzelhető az erényesség némi színe, szikrája; minthogy vannak emberek, kiknek fő részét az elme teszi, s kiknél az ész csak kézzel fogható tökéletes kivilágításnak hódol. Az ily emberek rendesen tanulás, gondolkodás, mély elmélkedéssel foglalkozván, megóvatnak az erkölcsrontó kísértetektől, következésképp egély nélkül is képesek a jó gyakorlására, az erényességre. Nézetem szerint, nem itt s ebben rejlik a valódi ok; hanem az eszeslénynak azon jóra, szép s erkölcsiségre törekvő nemes érzet s a Gondviselőtől belelehel

természetes erős ösztönében, mi folytán hathatosan serkentetik, buzdíttatik becsületes uton járni, tiszte, hivatalát hiven, lelkiismeretes pontossággal teljesíteni, jót, dicsőt s erényest mivelti még akkor is, midőn az egélyt fölöslegesnek, rendelet, parancsait haszon nélkülűeknek állítani bátorodik. Hasztalan, el kell ismerünk, miszerint a földilény ha mindjárt a vallás igazságát, jótékony s üdvös hatását háttérbe szoritja is, vagy mi több, elismerni vonakodik is, az igazra, becsületesség, könyörület s egyéb jóra, jámborság, istenességre ösztönző eszmék, érzelmek, erények iránt hideg, egykedvű, elfásult, közönyös nem lehet.

Vannak az emberi kebelben életkedveltető, lelketemelő s menyeyi rokonságot hirdető szép, szelid érzések, van becsületesség, erény, lelkiismeret, vannak tények s onnan fakadó, kiható jó és rossz eredmények, ezek azok, melyeket a polgári közhatalom saját érdekeit, a társadalom földi jólétét, sorsát, gyarapodás s dicsőség s előmenetelét tartván szem előtt, a jó, hasznos és dicső előidézte, a rossz, vészes s ocsmány dolgok elhárítására felhasználni szokott. Azonban minden lelkesítő intézkedései, minden buzdító törekvései a közmiveltetés, jólét s közérkölcshöz állandóvá tételére, foganasítás, eszközzés s megállapítására — mint bővebben lentebb megértjük, — elégtelenek. Isten az erkölcsvilág leggondosabb rendezője ítélőszéket helyezte keblünkbe, hogy ott józan eszünk, értelem s ítészihatalmunknál fogvást, úgy jó, mint törvényellenes tényeink felett igazán, lelkiismeretszerűleg bíraskodván, jó tetteinkben gyönyörködünk, a rosszakon bánkodjunk. Innen az, hogy a jót, szép s dicsőt szerető nemeskeblű egyén, öntudata tiszta érzetében örömmel, gyönyör s meglelégedéssel telvén el, érzi emberi méltóságát, megismeri rendeltetése nagyszerű voltát, tulajdon szellemi tökélyei s erényes tényei szemléletén valamint édes megnyugvást, élvezetet talál; úgy visszaemlékezvén helytelenül, rosszban töltött óráira, hibás léptei s nemtelen tettei miatt önmagára nehezzel, haragszik, elfordulván borzalommal mind azoktól mik erénytelenek, s kívánva kíván az erkölcsi nemesedésben haladni, minden rosszra csábító alkalmakat, ezerfelé ágazható téveszmék s álutakat gondosan kerülvén, oda törekedni, hogy az üdvmutató kies utakról soha le ne téríthessék.

Boldogtalan az egélyes érzelmeket nélkülöző lelkiismeret; mint boldogtalan az éj homályában az igaz útról eltérő vándor. A lelkiismeret ugyan, ideig óráig az erény úgy bájolón, mint haszonnal tündöklő ösvényéről letérni kész hajlamot visszatartoztatja, az erkölcs további szerelmére ösztönözvén a fenálló határozomány s

törvények irányában elkövetett hibákat roszalván fenyíti, a jót, az erényt magasztalván érdemlett jutalmakkal halmozza. De mennyire üdves, nyomos hatás s eredménye lehet mindezeknek vallásos érzelmek hiányában? Hol az egély s egélyes érzelmek hiányzik s kihal, ott egyéb polgári erény, vagy magasztosb érzés sem tenyészik, — nem a nemzeti hűség és hősi feláldozás, nem a vitézség és hazaszeretet, nem végre semmi erény, mely a magán, vagy közboldogság alapját képezi. A lélekboldogító egély, avagy az ég s föld Teremtőjében mint cselekvényeink legigazságosabb bírájában rendithelen hit s erős meggyőződés teheti egyedül; hogy lelkiismeretünk mint a bennünk nyilatkozó Istenség komoly s buzditó szózatára hallgatván, az erkölcsi igazságokat ép úgy, miként a természet tövényeit égi kútfőből származottaknak elismerén, törvény ellenes tetteinkért a mennytől ránk mért ítélet s büntetést rettegvén, a jókért pedig a végzetlen s igazságos Lény kegyelmén s tőle kitüzött jutalom vételén megnyugodván, az egélyt, az erényt mindenek felett szeressük.

Ki a vallás végcélját az anyagiakban keresi, s azt elméletileg szükségesnek tartja ugyan, de tetteleg nem gyakorolja; ki azt a tömeg rendőrsége s zabolája gyanánt tekinti; ki Isten, lelkünk halhatlansága, az erény örök jutalma felőli hitet kétségbe vonni nem retteg; az olyatén egyén lelkiismerete jóra ösztönző szózatát, nemcsak könnyen s nyom nélkül engedi lelkében elhangzani; mint elhangzik az evezőcsapás által feltornyosult hullám csattanása: hanem felszólaló s erényre intő lelkismeretének csendet parancsolván, azt az anyagi éldetelek özönlő árjával elaltatni, azt mint a fonák nevelés s oktatásból kikelt fattyú kinövést s gyermeki előítélet, szokásokat végkép eltávolítani, kebléből száműzni, s kiirtani iparkodik.

Az egély s tanítása iránti hideg lelkület, szertartásainak illő becs s tiszteletben nem tartása, a lelkiismeret könnyelmű elhanyagolása az erkölcsi sülyedésen kívül, a társasélet áldásain mily gyógyithatlan sebeket ejt, mily számtalan gyászos körülményeket, szívet és kedélyt vérző jeleneteket szül, s idéz elő, a napontai tapasztalat nyíltan hirdeti.

E mellett igen kegyes, s czélszerű rendelete az égnek az, hogy fentebbi erő s hatalom által keblünkbe oltott becsületesség érzeténél fogva az erényt tiszteletben tartván, nagyra becsülni tanúljuk; az erénytelenséget pedig — anyagi csábérzelmeink hatály s törekvése ellenére, — megvetőleg kerülni természetes kötelemünknek ismerjük.

És ezen égi akarat s rendeletet, — mely mint tapasztaljuk, értelmünk s Isten-adta eszes természetünkkel leginkább megegyező, — magában a jólrendezett államok s társadalmak alkotmányjaiban is divatozni s visszasugárlani szemléljük, midőn tudniillik; az állam- s társalmi hatalom ez isteni kegyet alkotott törvény s intézvényei pontos megtartására leghathatosb rúgóul, legczélszerűbb eszközének tartván, tagjait a törvény s intézvények megszegésétől nyilvános gyalázat s megbélyegezés nyomain visszariasztani; a dicsőség, tisztelet, s kitünőbb helyzet remélhetes s elérhetésénél fogva pedig nagy s dicső tettekre buzdítani törekedik. Minden letűnt és élönépek története egész nemzeteket úgy, mint egyes egyéneket állít elő, kik, hol a vallás, hol a közöshon s emberiség védelme, hol saját név- s tényeik halhatlanitási vágyaiból kiindulva, nemcsak minden erejüket, kincs s javaikat, sőt ha a körülmények úgy akarák, magát az életet is áldozatul hozni nem vonakodának, hogy ez által az élővilágnak fényes példákat felmutatva, az utókort bámulats utánzásra lobbantsák.

Azonban vallásos érzület hijával minden dicsőbb tettekrei lelkesítés, ösztönzés, minden roszaik eltávolíthatására kigondolt szigorú büntetés, ijesztgetés s retteggetés haszontalansága vagy onnan kiviláglik; miszerint a kormányhatalom által alkotott törvények valamint a büntények kiirtása; úgy az erény s az emberiség közjava- s ügye felvirágzása tekintetében, csak úgy érik el kitűzött czéljokat, csak úgy foganatos s üdveshatásúak, ha mindazoknak az örök igazságot tanító s szűz szellemű, ingatlan vallás az alapja. A becsültetés és köztiszteletre vágyakodás, — az emberi ábránd ezen bálványai előtt — főleg ha az erények egyik legnemesbikére az alázatosságra intő egély szent szavát illő figyelemre nemméltatjuk, — vajmi könnyen meghajlunk; — ki nem ismeri a földilény gyengéit? mily s mennyire kész a gyarló lény érzelmei s tilosra hajló gerjedelmeinek áldozni, ha csak egy kis szikrája sugárzik is felé, minél fogva az nagyobb külszégyen s gyalázat nélkül elkövehető; a gazdagságot csalfa, tekervényes utakon hajhászó pénzsomjas sokat is gondol mások lenézés s megvetésével, csak ő pénzes erszényét csordultig szemlélhesse; az álnok, könnyörületlen s igazat gyűlölő egyén kitűzött gonosz szándoka végrehajtása végett kész minden szellem s anyagot érdeklő rendelkezéseket, mindent mi szent, mi nemes lábbal taposni.

Törekedjék az államvilág bár mennyire tőle kitelhetőleg felhasználva minden anyagi és szellemi rendelkezésére álló erejét s

eszközeit, mik által alattvalói polgári ugy, mint hősi dicsőbb tényekre ébredjenek s lelkesedjenek; mindamellett sajnos! találkoznak olyatén elvetemült nagyravágyók s önzőlelkűek, kik készantag ellökvén maguktól a jóra, üdves s kötelemre felhívó, szállító mennyei egélyt, hamis fogalmuk, rögeszméik, áltanaiktól elkapatva az állam s társadom jólétét czélzó sarkelveket, a polgárosodás legdrágább érdekeit, az emberiség fejlődését és boldogságát, anyagi és szellemi nyugalmát, a jogos és rendszeres közállapotot feldúlni, forgatni, inség és veszélybe dönteni dicsőségnek tartandják. Egyedül az erkölcs- s jellem tisztító s léleknemesítő egély iránt keblünkben gyuladt szent érzemény, kegyeletes tisztelet, hő s buzgó vonzalom, a Gondviselőben állhatatos s szilárd hit képes minden élő s gondolkozó lényt visszariasztani, s oda kinyújtott hatalom- s malasztalteljes karjaival vezetni, ne az egyház, az édes haza, a társadalom s egyes családok léte, illetén feldulás s forgatási vész s vad fergetegeknek tétessenek ki.

A föld eszesteremtményei tényeiből természetes eredmények szivárognak, melyek egykor jók, másszor roszak, amint a törvényeket hatalmak rendeleteit teljesítjük, vagy ellen cselekszünk, a jók a jutalom, a roszak a büntetés magvát hordják önmagukban. A polgári közhatalom szemmel tartván a tény és következményei közötti párhuzamot, a jótényt jutalmazni, a roszat büntetni, tüzetes kötelmének ismeri. Ki nemtudja hogy a tény és eredményei között létező szoros viszonyt a természet rendébe maga a legbölcsebb mindenható Lény plántálta? Mi természetes s bizonyosabb minthogy a munka, szorgalom, takarékoság gazdagságot; a pazarlás, henye s munkátlanélet szegénységet, nyomort teremt s idéz elő; mi természetesebb minthogy a mértékletesség, tiszta s feddhetlen erények a test erejét, épség s egészséget fentartják s magát az életet meghosszabbítják, édes s kellemessé varázsolják; midőn a rendetlen életmód, dobzódás, erkölcstelen s jellemtelenség azt megröviditik, rongálják, s veszélybe döntik. Innen az államhatalom vastagabb tettek, törvény ellenes léptek miatt alárendelt büntettes tagjait majd becsületüktől, javaik, szabadalmaiktól mefosztja, s olykor pallossal is bünteti; míg az erény, szebb tetteknek méltó hért, illő jutalmat határoz.

Csalódnak, kik vélik, hogy a világi hatalom e nemü eljárás-módja s rendszere elegendő támasz s oltalmúl szolgál, minden anyagi és szellemi árnyéklatok, minden törvényektől eltérések megsemmisítésére; úgy a valódi morálisrend s jellem fentartására. Tudjuk, hogy pusztán a lelkiismeret hatálya, a polgári tör-

vények iránt keblünkben élő tisztelet és becsüléshajlam, úgy a földi büntetést mérő és jutalmat osztó tekintély — mi a meggyőződésre nem hathat, a tekintély leginkább csak az érdekre hat, — koránsem fejtenek ki oly szellemi erőt, koránsincsenek oly túlnyomó súly s hatással lelkületünkre, mi által azegély, az égi oktatás erkölcsi műveltségünk, szellemi jobb létünkkelőmozdi tására nézve fölöslegesnek látszathatnék.

Vallás, Isten s örökéletbeni ingatlan hit nélkül, égi úgy, mint földi javaink szünetleni bizontalanság sőt veszélyben forognak, minthogy az anyagiség érdekeitől könnyen elcsábítható, nád s fűszál gyanánt ingó ész minden felsőbb rendeleteket s üdves törvényeket felforgatni, a törvénytörők, büntettesek, hibástények irányában hozott ítélet, büntetést kijátszani, a hatalom akaratát dacz s makacs ellenszegülés által megdönteni nem gyéren elég vakmerő. Az állam s hatóságoktól szentesített törvények, meghatározott jutalmak s büntetések, nem másra, mint természetes jogaink s külselekvényeinkre szoritkoznak; innen az emberinem erkölcsi szellem s kedélyre idomitása, jelleme szilárdítására minden részben soha sem alkalmazhatók.

Nincs s nem volt kormány s államrendszer földgömbünk területén, melynek szívünk, szellemünk tiszta s szinlést nemismerő erényei közül csak egyetlenegy is hatalma aláhajtván porázon tartani, csak egyetlenegy alattomos bünt megszüntetni, a tilos kicsapongásokat gátolni, a lángra gyuladt szenvedélyek rohamát lecsillapítani, a vétek csiréit tökéletesen elnyomni s végkép kiirtani valaha sikerült volna. A bennünk rejlő szívjószág, honszeretet, kegyesség, ildomosság, erkölcsi erő s egyéb szám nélküli erények, mint a magán és egyetemes jólét s boldogság ugyan annyi támaszai ingadozó lábakon állandanak, csillámló délibáb s ködfátyolkép gyanánt foszlandanak szét, ha azok a vallás tisztelete s az innen kiszivárgó szent tényekre biztató, buzdító ösztönök befolyása nélkül fentarthatóknak képzeltenek. Jól mondja a tudós; hogy minden egyéb felsőbbség ingatag, csak a szellemé — hozzá teszem s a vallásé, — biztos és maradandó. Erkölcsi szivátalakulást nem törvények összehalmozása, nem állami intézvények, hanem egyedül a hithatalma hajthat végbe. Közüdv az erkölcsi nevelés növénye s e nevelés életmagva a religio. Mind a mi szép mind a mi benső, mind a mi nemes, rokon a religióval. Ez okból „minden népeknél, minden kormány formák alatt a religió szünetlen első tárgya volt a néptanításnak, mely midőn tökéletesíti a sziv érzéseit, felvilágosítja az értelmet is“.

Az egély szükségességét általában a nevelés kiválólag az erkölcsi nevelés előmozdítás, szilárdítására, mitől az állam s társadalom közös jóléte s tartós dicsősége függ, a bölcsek mondatai s a történelem fenmaradt kétségtelen emlékei, ha elhallgatni akarnók is, hiven, egyaránt beszélnek. Livius a nagyhirű és szónoki modoráról kitűnőleg ismeretes történetirő így szól: „Est boni Principis religionem primum omnium constituere“. — Polybius pedig a nemes erkölcsű s hona függetlenségeért sokáig küzdő derék férfiú azt mondá: „Boni seu honesti civium mores, ac sanctae leges requiruntur, ut quaequam respublica recte instituat, sit sancta, fiatque felix“. —

— — Patiens, quum terra Deorum
 Esset, et humanis numina mixta locis;
 Nondum Iustitiam facinus mortale fugarat
 Ultima de Superis illa reliquit humum. 1. 2. Fast.

Éneklé Ovid,

Homér pedig görögön egykori dicső s a világ első költésze:

Sicut percelebris Regis, qui numina curat,
 In multisque probisque viris iura aequa ministrat,
 Ipsa illi tellus nigricans prompta atque benigna
 Fert fruges, segetesque, et pomis arbor onusta est,
 Proveniunt pecudes, et suppeditat mare pisces.
 Ob rectum imperium populi sors tota beata est.

Innen méltán mondhatta a jogtudós: hogy az egély erősebb köteléssel csatolja a népeket fejedelmihez, mint bár mely szilárd, nagy s magasra emelkedett földihatalom. És ha, — miként egynémely kitűnő eszű egyén bölcsen megjegyzi: — a vadnépeket a szeliden alkalmazott égi tan a szellem és erkölcsi nemesedés azon fokára vezette, hova az erő a hatalom s fegyverek éle által vezetni sohasem lehetett volna; nem látom okát miért nem lenne czélszerű kormány, vezértű gyanánt felhasználni az egélyt. az isteni tudományt az állam s társadalmak nemesítés tökélyesbitésére? — És az, ki a népet vallás az emberjog, szellemszabadság, műveltség és üdvezülhetés e szent paizsa nélkül, nyers erővel, hatalom, félclem s retteggetéssel akarja kormányozni, annak uralkodó székében magának is rettegnie kell. Nem csak ok nélkül javasoltatik: „Reges! timete Deum, ast non sine cautione etiam eos, qui Deum timere nolunt.

Nem szándokom itt határozolag felszólalni, Numát, Solon,

Lycurg s több másokat az ős időben élt dicső szellemű s diadalbabérral ékeskedő államalkotók, s törvényhozókat meggyőződés e avagy political indokok lelkesítettek Isteneik segélyéhez folyamodni; elég az hozzá: miszerint ország s népeik anyagi és szellemi jólétét, gyarapodás, dicsőség s előmenetelét, személy s vagyona biztonságát vallásos alapokra fektetni üdves, és czélszerűnek elismerék. Ilyetén vallásos intézkedés s kegyeletek ragyogó nyomaira folytonosan akadunk az aegyptusi, heber, persa, scytha, kelta s egyéb jeles s kitünőbb egykori nemzeteknél.

A vallás tehát az, mi nélkül nincs üdv, nincs boldogság, nincs polgárisult állam erős, hatalmas s virágzó a föld felett, miről úgy látszik a szende természetű Virgil Trója lerombolását énekelvén maga is meggyőződött.

— — Quae sit fortuna videtis!

Excessere omnes, adytis, arisque relictis,

Di; Quibus imperium hoc steterat, — —

Una salus victis, nullam sperare salutem. Aen. 2.

Quis enim laesos impune putaret esse Deos. Lucan. 1. 3.

És ugyan Virgil:

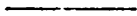
Si genus hominum et mortalia temnitis arma,

At sperate Deos memores fandi, atque nefandi!

A vallás, az égi kijelentett vallás bizonyára az, mi egygyé tüzi a halandók sziveit, mint az országos közszellem a társadalom minden rétegeit. Ez a birodalmak rendithetlen alapja, a fenálló törvények valódi őre; ennek kegyes szárnyai alatt virágoznak a tudomány s művészetek, kegyelettel ápoltatik az ipar, szolgáltatik ki az igazság, erősödnek a fejedelmi székek, szelidül a zsarnoki önkény. Ez az, mi bennünket a király, hon iránti hűségre, a törvény és rendeletek teljesítésére, hathatósan buzdít, ösztönöz. Ez az, mi a földet az éggel, mulékonyt az örökével, jelent a jövővel öszhangzásba hozván, közvetlenül képes az emberiség természetes jogait védeni és fentartani, egytetemes és tartós boldogulhatást alapítani. — A vallás az emberi kebel szüksége, a legszentebb eszmék ápolója, a szeretet kifogyhatlan kútfeje, egy pálmafa, mely gyümölcsével táplálja mindazokat, kik árnyai alatt nyugosznak; holott az, ki vallástalan, oly egyedül áll a földön létező lények sorában mint a sziklabérczetén vadúl felútt rideg fenyűszál, mely körül csak

saskeselyük és kigyók tanyáznak. Csak a hit tartja tiszta légben az embert, indulat, szenvedélyei orkána között; míg a világbölcsesség és szenvedélyek özöne lábainál csapkod és hullámzik. Kinek szívében a hit malasztja szilárdítja a meggyőződést, az nem egykönnyen tántorodik el az erény útján. „Ha Isten velünk, kicsoda ellentünk.“

Minden következőleg mi szent, dicső, üdves, erkölcsös, magasztos s emberiséget boldogító teljes mérvben, legtündöklőbb fokon a Megváltó égből a földre hozott isteni tanában foglaltatik s ott fellelhető. Ezen mennyei származású s ennél fogva örök igazságú, fenséges s isteni szellemű religiónak tartatott fen az ész és szív sűrű homályát szétszlatni, az igaz fáklyáját meggyújtván a valódi szellemi világosságot és polgárisodást az egész világon elterjeszteni, az erény és műveltség biztos utain az érző és gondolkozó lényt az örök igazságra, a valódi szép és jóra serkentve oda vezérteni, hol az megismert nagyszerű s magasztos célját s dicső rendeltetése nemes pályáját bizton elérhesse. A görög bölcsek keblében csak akkor villant fel a keresendő és imádandó Istenség első szikrája s tiszta fényű sugara; csak akkor kezdettek mélyen, s komolyabban gondolkozni, midőn valódilag értésükre esék, hogy a felirat „Ignoto Deo“ a názáreti Jézust, a keresztények Istenét illeti, kinek üdvszellemű tanát a tanulatlan halászok szájából elfogadván, az emberielme koholmányait félretéve, a szentegyházbani belépésre magukat eltökélik.

Nincs közöttünk erősen hiszem senki, ki az eddig elmondottak felett emélkedvén, az égből alászállott vallást kegyelet s tiszteletben tartó mivelt világgal egyetértve, a nevelés különösen az erkölcsi nevelés szükséges és hasznos voltát annyira át nem látja: miszerint az csak úgy üdvverítő, áldástárasztó s népboldogító, ha azon rendszerre s azon irányadó eszmék s elvekre, melyeket az égi tekintélyen nyugvó vallás oly dicsően mint üdvadólag előir, helyeztetik. -- Mire nézve, kik a nevelés terén s ügyében a vallási rendszerrel, hitelvek s eszmékkel ellenkező irányt követni merészkednek, kétségbe vonhatlanúl az olyatén egyének, legyének azok szülők, avagy szoros értelemben ne-

velők, oktatók, mindannyian a bizontalanság hullámainól ide s tova hanyatnak s nem képesek gondjaikra bizott nevendékeik előtt a tiszta erkölcs s égi valóság teljes fényben ragyogó temploma gyöngy és gyémántjait feltárni.

Tinectek nagy érdemű tanárok azon szerencse, dicső sors s kitünő állás jutott; hogy a vallásos és erkölcsös nevelés — mi nélkül széles e világon szellemi ugy, mint anyagi boldoglét nem képzelhető s elsemérhető, mi több az élet életnek sem nevezhető, — buzgó iparkodástok, józan béléltés, ernyedetlen fáradalmaitok folyamán, minden kor, hely, éghajlat egyéneiben oly fényben s haszonnal s oly áldástárasztólag ragyogjon, mint a nap, mely éltető sugarával a világegyetemet naponkint bójárja. Tinectek a gondviselés jelelt ki, s hívott meg e dicső helyre, hol az erényt, tudomány, vallás s tiszta erkölcsöt fogékony elméjü zsenge nevendékeitek keblébe csöpögtetve, a hon és egyház századokra terjedő jólétét, dicsőség, virágzását munkáljátok, esz-közlitek. Tinectek adatott tisztelt pályatársim! arany s boldog időket előteremteni.

És most örömtül dobogó szívvél hozzátok fordúl szózatom honom gyenge sarjadéki, szebb jövönk reménycsillagai! Szeretem hinni, a mondottak után indulva a vallás s erkölcsös nevelés mind közvetlen hasznát, mind mulhatlan szükségét ismeritek. Minél fogva nincs egyéb hátra, minthogy a tiszta erkölcs s tudományos műveltség színvonalára emelkedvén, az általunk kimutatott vallás- s erkölcsi nevelés arany szabályaitól környező téren minden helyzetben s az élet minden szakán át állandóan s változatlanul megálljatok, s maradjatok; mint állandóan s változatlanul megáll, s marad a tengely, melyek körül hatás s visszahatás közepett nap, föld s az egész világrendszer forog.

Tanáraitok buzgalma, éj- s nappali fáradalmi a ti anyagi és szellemi, égi és földi javatok előmozdítására vannak szentelve. A mag, melyet oly hiven, mint buzgó hév s lélekkel elvetni törekszenek, a ti dúsz aratástok, ideig tartó és örök boldogságtokra nevededik. Azonban valamint a sovány föld nem gyéren megghiúsítván a reá fordított munkát, szorgalmat, terméketlen marad: úgy ha ti hitbuzgó, tevékeny, erőlelkü, s nemesszellemű tanáraitok által felmutatott igaz és jó eszméjét, a vallás-erkölcsileg megszentelt életelveket, az égi és földi törvényeket, a valódi szépet és dicsőt kebletekbe mélyen nem vésitek; ha a tudományokat az ég legnemesebb adományait a lélek egész szerelmével nem ölelitek, minden ipar s buzgó törekvéseik álom,

hab s villámcsatákként enyészendnek el. A fejedelem, a hon, az egyház, a szülők s minden erényt s tudományt kedvelő, az emberinem közboldogságát igazán szívükön hordozó nemes egyének szemei rajtatok függenek. Rajta tehát jó tanulók! vallásos, erkölcs és tudományos érzelmektől lelkesítve, ernyedetlen buzgalommal, meleg szeretet s virasztó gonddal oda törekjete, hogy a bennetek helyzett reménynek, bizalom s várákozásnak ne csak minden részben megfeleljete, sőt azt jóval felül is haladjátok; mert csak így teljesülhet szebb világba költözött Vörösmarty halhatlan koszorús lantosunk jóslata:

„Még jőni kell, még jőni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Száz ezrek ajakán!“

II.

Tanárikar s Tantárgyak.

Szám:	Tanár neve:	Tantárgyak, melyeket előadott:	Tanodai osztályok, melyekben előadások- kat tartott:	He- tenkinti előadá- sainak óra száma:	Jegyzés:
1.	Hutter Antal	Hittan. Magyar nyelv.	3. 4. 3. 4.	2. 2. 2. 2.	Igazgató.
2.	Horváth József	Latin nyelv. Természettudomány.	3. 4. 3. 4.	6. 6. 2. 3.	Könyv s termé- szettani műtár felügyelő.
3.	Szepesi József	Hittan. Latin nyelv. Magyar nyelv. Történelem s földr. Mennyiségtan.	2. 2. 2. 2. 2.	2. 8. 2. 3. 3.	II. osztály főnök.
4.	Vertler Máttyás	Német nyelv. Történelem s földr.	2. 3. 4. 1. 3. 4.	3. 3. 3. 3. 3. 3.	III. osztály főnök.
5.	Szitkey István	Hittan. Latin nyelv. Magyar nyelv. Mennyiségtan. Természettan.	1. 1. 1. 1. 1. 2.	2. 8. 2. 3. 2. 2.	I. osztály főnök.
6.	Chmelányi József	Görög nyelv. Német nyelv. Mennyiségtan.	3. 4. 1. 3. 4.	5. 4. 4. 3. 3.	IV. osztály főnök.

Rendkívüli tanárok.

1. Sitkey István, szépirás.
2. Uhrin Pál, éneklés tanára.

III.

Tanodai bizottmány.

T. cz. Gaál Miklós hercegi uradalmi ügyvéd. — Gyárfás Károly, polgármester. — Jancsó Péter, polgár. — Hutter Antal, tanodaigazgató. — Horváth József, tanár. — Sitkey István, tanár.

IV.

Kivonat a tanodai jegyzőkönyvből.

A lévai kegyes tanítórendiek vezérlése alatt 1815-től kezdve 1858⁸/₉-ig nevezkedett összesen 8860 tanuló.

V.

Előadott tantárgyak vázлата.

1. *Hittan.*

- I. osztály. Hit, remény, szeretet. Az Istennek tisz, az Anyaszentegyháznak öt parancsolata. A szentségek, keresztény igazság és négy utolsó dolgok. Kézikönyv: Az öreg katekismus. Budán 1818.
- II. osztály. Vallásos szokások és szertartások; az áldozat, templom, oltár, egyházi öltönyök a sz. misénél, a szentségek kiszolgáltatása és a ker. kath. egyház jelesb ünnepei. K. k. Vallásos szokások és szertartások. Irta Dornis Gáspár. Pest 1854.
- III. osztály. Az ó szövetség története a Megváltó születéseig. K. k. Bibliai történet. Róder Alajostól. Pest 1852.
- IV. osztály. Az új szövetség története. — Palestina földrajza. K. k. Bibliai történet. Róder Alajostól. Pest 1852.

2. *Latinnyelv.*

- I. osztály. Betűtan, előisme az igékről, fő és melléknevek, névmások, ige-határozók, számnevek, előljárók, nevek nemei. Kézi könyv Latinnyelvtan. Irta Szepesi Imre. I-ső rész Pest 1852. Olvasás, fordítás, elemzés, írásbeli dolgozatok.
- II. osztály. Igék II. F. folyt. ugyan azon Kézi könyv II. része szerint. Olvasás, fordítás, elemzés, írásbeli dolgozatok.
- III. osztály. Szófüzés szabályai. K. k. Latin mondattan; irta Szepesi Imre. 1854. Olvasatott s elemezve fordítatott Hoffmannak: *Historiae Antiquae* — — — Vindobonae 1854 című könyve szerint. L. 1.
- IV. osztály. Szókötés, szómér- és verstan. K. k. Latin mondattan Szepesi Imrétől. Pest 1854. Latinnyelvtan IV. folyam Sümeghi Páltól. Pest 1851. Olvasatott s elemezve fordítatott Julius Caes. de bello Gallico.

3. *Görögnyelv.*

- III. osztály. Betűtan, nem ismertetése, az igének, névragozás, fő- és melléknév, névmások, számnevek, a tiszta és nem tiszta jellemű igéknek hajtogatása. Olv. ford. elem. K. k. Elemi hellen nyelvtan Szepesi Imrétől Buda 1852.
- IV. osztály. Az előbbieik ismétlése után a rendhagyó és μ igék ragozása. K. k. ugyanaz.

4. *Magyar nyelv.*

- I. osztály. Szám, rendelő, osztó, és sokszorozó számnevek, névutók, névmások az igeragozásig; ide értve a mutató, visszahozó, kérdő és

- határozatlan névmásokat. K. k. Magyar nyelv Ihász Gábortól. Eger 1853. Olvasókönyv Trautwein Buda 1852. Írásbeli dolgozatok.
- II. osztály. Igeragozás, határozók, névképzők, igeképzők, határozóképzők szóösszetétel. K. k. Ihász Gábor. Eger 1853.
- III. osztály. Mondattan. olvas. elem. szavalás, írásbeli dolgozatok. K. k. Magyar szókötés. Budán 1851. Olvasókönyv Trautwein Pest 1852.
- IV. osztály. Irálytan. Szómértan. Olv. elem. szav. szerkesztés. K. k. Zimmermann. Pest 1852. Olvasókönyv Trautwein. Pest 1852.

5. Németnyelv.

- I. osztály. Helyes olvasás és írás, nem, segéd és rendes igék ragozása. olv. ford. elem. írás. K. k. Német Gram. Toepler Theophil. Pest 1853.
- II. osztály. Ismétlés. Névmások, igék és egyéb beszédrészek. Olv. ford. elem. írásbeli dolgozatok. K. k. ugyanaz.
- III. osztály. Előbbiek, olvasás közbeni ismétlése; rendhagyó igék. Mondattan. Olv. elem. fordít. írásbeli dolgozatok. K. k. ugyanaz. Olvasókönyv Mozart.
- IV. osztály. Mondattan. Olv. elem. fordít. írásbeli dolgozatok. K. k. az előbbiektől.

6. Történelem és Földrajz.

- I. osztály. Mér- természettani politikai földrajz elemei. K. k. Az általános földrajz alapvonalai. Málik Vincze. Bécs 1853.
- II. osztály. Ó-kor. Ázsia, Afrika, és Europa népei a Macedonok történetéig az ó-világ földrajzával. K. k. az ó, közép, és újkorbéli földírat és történ. alaprajza. Vincze Paulin 1. köt. Pest 1852.
- III. osztály. Középkori történel. a nyugoti birodalom megszűnésétől kezdve Habsburgi Rudolfig. Amerika felfedezése — tekintettel Magyarországra. K. k. ugyanannak második kötete. Időszerű földrajz.
- IV. osztály. Amerika felfedezésétől kezdve a jelenkorig. K. k. az előbbeni folytatása. Austriai honismeret. Bécs 1854. Időszerű földrajz.

7. Mennyiségtan.

- I. osztály. A számtani 4 műveletek egészekkel, szorozási és osztási rövidítések. K. k. Barcs Ferencz. Budán 1848. Mértan: vonalak, szögek, egyenközűek, háromszögek, és ezek főbb tulajdonai. K. k. Szabóky Adolf. Pest 1851.
- II. osztály. Számtan: viszonyok, arányok, egyszerű hármasszabály, a honi és külföldi pénz- és mértéknek ismertetése. K. k. Barcs F. II. és III. rész. Mértan: négyszögek s rendes szögek képezése, a három és négyszögek viszonyos átalakítása és tereik kiszámítása. K. k. Mértan elemei. Szabóky Adolf. Pest 1851.
- III. osztály. A négy algebrai művelet, hatványozás, gyökvonás, csoportozati műveletek. K. k. Számolástan III. r. Szabóky Adolf. 1851. Mértan: a kör és ahhoz viszonyított vonalak és alakok tulajdonságai, a kerület és körtér kiszámításai. K. k. Szabóky Adolftól.
- IV. osztály. Az előbbiektől ismétlése után az összetett hármasszabály, a

kamatszámolás, társaság, láncz, és vegyitésszabály. K. k. Barcs F. Mértan: A lapmértannak ismétlése, a síkok fekvése, a szabályos, és félszabályos testek főbb nemei, felületek, és tömegek kiszámítása. K. k. Mértan elemei: Szabóky Adolftól II. Füzet. Pest 1851.

8. Természettudományok.

- I. osztály. Természetráajz: természettani előismék: embertan, emlősök, rovarok és férgek. K. k. Természetráajz elemei: Hanák Jánostól. Pest 1846.
- II. osztály. Természetráajz: madarak, hullók, halak, az egész növénytan. K. k. Természetráajz. Hanák. 1851.
- III. osztály. Természetráajz: Ásványtan, K. k. Hanáktól. Pest 1851. — Természettan: a testek közös sajátosságai, vegy és hévtan. K. k. Természettan alaprajza. Lutter Ferdinándtól. 1853.
- IV. osztály. Természettan: merő, híg és terjedékeny testek egyensúlya és mozgása, láttan, villanyosság, delejesség, csillagászat elemei. K. k. A természettan alaprajza. Lutter Ferdinándtól. 1853.

VI.

A délelőtti előadásokat $7\frac{1}{2}$ óraker sz. mise előzte meg, a vasárnap- és ünneppnapokon félóráig tartott hitbeli oktatást pedig délelőtt 9 óraker sz. mise, délután $2\frac{1}{2}$ óraker vicsernye szokta követni.

A róm. kathol. nevendékek a tanév folytán hatszor végezték a sz. gyónást, és ugyan annyiszor részesültek az oltári szentségben. Különösen a húsvéti gyónást 3 napi sz. gyakorlatok előzték meg, melyeken a tanári kar jelen volt.

VII.

Fegyelmi ügy.

Az ifjúságban gondosan felélesztett és az év lefolyása alatt szüntelenül fentartott tisztelet a tanodai törvények iránt szükségtelemné tette a fenytésnek azon nemeit, — kivéve egy esetet, — melyek szigorúabak, és nyilvános megrovással járnak.

VIII.

Tanodai ifjúság száma.

	I.	II.	III.	IV.	Összesen
A tanév kezdetén:	43.	39.	23.	14.	119.
Jelenleg:	46.	36.	23.	14.	119.
Vallásra: rom. kat.	101.	hely.	vall. 9.	ágost. vall. 6.	héber
	vall. 3.	összesen	119.		
Nemzetiségre: magyar:	109,	német 1,	tót 6,	héber 3,	össze-
	sen: 119.				
Ösztöndijas:	2. Az előadási nyelv magyar.				

IX.

Tanárok között történt változás.

Nagyobb változások a lemerült tanév folytán a lévai gymnasium körében nem történtek, egyedül Uhlár Pál helyébe a kegyes rend kormánya által Chmelányi József a tanév kezdetén tanítónak rendeltetett.

X.

Könyvtár és Taneszközök.

A gymnasiumi könyvtár 1858 és 1859-ik tanévben következő művekkel szaporodott:

1. Sz. István társulat küldeményei: a) Történet szelleme. b) Magyar irodalom s tudományosság története. c) Istennek földi országa Európában. d) Sz. Erzsébet élete. e) Baumüller világ története. f) Egészségtan. g) Magyar-írók életrajza. i) Tárkányi B. J. költeményei.

2. Gymnasium szerzeménye: a) Sebők Árkád Virgil Eneise. b) Vasárnapi könyvtár. c) Magyar Természet Barát. d) Budapesti szemle. e) Magyar Muzeum. f) Kelet népe. g) Ifjúság Plutarch. h) Tanodai Lapok. i) Ballagi Mór Zsebszótár. k) Magyar költészet könyve. l) Szépirodalmi lap. m) Statusférfiak és Szónokok könyve. n) Publicistikai dolgozatok.

3. Remellay Gustav ajándéka: Julcsa — Józsa.

4. Tek. Kiss Károly m. akadémiai rendes tag ajándéka: Hunyadi János utolsó Hadjárata.

5. Lakner László irnok ur ajándéka: Populäre Naturgeschichte der drei Reiche in 12 Bänden.

A természetrajzi gyűjteményhez járultak: 1. Kitömött madarak. a) Kakuk. b) Kék varjú, szalakóta. c) Vércse. d) Halászmadár. e) Magtörő. ifj. Boleman János úrtól. f) Seregély. g) Jégmadár. Lipcsey Alajos 4-ik osztályi növendéktől. h) két házi galamb — Tengelicze — két Czinke Somogyi Sándor 4-ik osztályi növendéktől. — — Madár tojások: ifj. Boleman János úrtól.

Az emlősök sorából különösen említendő: a lévai uradalmi, gényei juhászatból — nyolcz lábú, egyfejű kitömött bárány, Pfeiferer Emil, tisztartói irnok úrtól.

2. Hüllő: Tekencz testudó. Lamos Sándor cs. kir. hadnagy úrtól.

3. Pankány: Bököl-, scorio. Szilassy Gyula úrtól.

Ásvány országból. I. Sóemlény a vieliczkaikai sóaknából; tiszta sóból: a) pipa. b) téglázó. c) sótartó. d) kereszt. II. 24 db. jeles ásvány a fémek osztályából. Valló János körmöczi elemi tanító úrtól.

A természettani teremnek jutott: a) Laterna magica, bűvös lámpa, és Araeometer. Sürméről a Gymnasium pénzén. b) Volta oszlop. n. t. tudós Mihálik Pál k. r. áldor bölcsész s hittudor úrtól. c) Két kézi nagyító üveg ifj. Boleman János úrtól. d) Két Önmozdony — Automata — Gludovics Vilma kisasszony úrhölgytől.

Érem gyűjteményünket gazdagítani kegyeskedtek:

1. Méltóságos Gaál Lajos cs. k. tábornok úr Bolognából küldött piros bársonnyal bélelt tárczában 15 dbt: 1 arany. 12 ezüst. 2 bronz. — Küldötte pedig ezen levél kíséretében:

„Igen tisztelt Igazgató Úr!

„Gyermekéveim legkedvesebb emlékeivel csüggök a lévai tanintézet-
„ten, hol az első nevelésben részesültem s a melly iránt mindenkor nemét
„a kegyeletnek és ragaszkodásnak őriztem meg.

„Szivem ösztönéből s a hálás megemlékezés némi bizonyságaul ezen
„kegyes intézet irányában, mellyből annyi derék férfiak kerültek ki: ime
„átküldöm igen tisztelt Igazgató Urnak e pár darab régi pénzt, melyet
„én a régiségek e classicus földén szedegettem, — azon kérelmmel:
„méltóztassék ennek Önök Muzeumában egy szerény helyecskét juttat-
„ni s. t. b. . . .

Bologna 1858. évi November 1-sőjén

őszinte hódoló barátja

Gaál Lajos s. k.
cs. k. Tábornok.

Kedves kötelességének esmervén a tanári testület Ó Méltóságának honfiai iránti meleg részvétét közzé tenni, azt a Tanodai Lapok 1858-ik évi 49-ik számában, nyilvánosságra juttatá ezen cikkben:

Léva. Nov. 15-én „Valamint itthon működő polgártársaink keblében
„mindinkább növekedik a tanintézetek iránti tevékeny részvét, mit időn-
„ként tiszta örömmel tapasztalunk, nyilvános közlönyökben olvasunk:
„ugy külföldön tartózkodó jelesb embereink szivét is magasztosan heviti
„a tanítás, és nevelés ügye.

„Ily nemes lelkű hazafi s őszinte tanodakedvelő az, kit a t. olvasó
„közönségnek tiszteletünk zálogául szívélyes kegyelettel bemutatni szeren-
„csések vagyunk. Méltóságos Gaál Lajos cs. kir. tábornok úr a Mars me-
„zején kivivott borostyánt Minerva szelid olajágával egyesíteni tudván, egy
„év előtt barátságos látogatása alkalmával, megtekintve tanodánk termé-
„szetiek-érmei gyűjteményét, és könyvtárát, szives vala ígéretet tenni,
„hogy majd ő is oda fordítja törekvését, hogy intézetünk zsenge muzeu-
„mának egyik osztályát áldozatával növelje. S ime a derék vendég, jeles
„hadfi szavát beváltani kegyeskedett; mert f. hó 10-én a tanodai igazgató-
„hoz Olaszhonból csakugyan megérkezett érdekes küldeménye ezen csinos
„magyarsággal szerkeztett becses levél kíséretében. (Következik a föntidé-
„zett levél, és az egyes érmei leírása.)

„Mi pedig kedves kötelességünknek tartjuk hálás köszönetünk nyil-
„vánításához kapcsolni azon forró kívánságunkat, hogy ő Méltósága a Tá-
„bornok úr fényes tettekben szilárdítván a trón hatalmas állását, és
„édes hazánk boldogletét, a kivivott közméltánylat hervadatlan babéra
„legyen hős küzdelmeinek pályadíja.

A tanodai igazgatóság.

2. Gludovics Vilma kisasszony középkorbéli 16 ezüst érmét.

3. Lamos Sándor cs. k. hadnagy sok darab ezüst- réz pénzt.

4. N. t. tudós Szepesi Imre kegy. r. áldortanár ur, Főmagasságú Bibornok Herczeg Primás Scitovszky János úrtól ajándékba nyert két darab becses emlék érmet, szülőföldje iránti szeretetből gymnasiumunk gyűjteményének sziveskedett átengedni. Mind a kettő jelen századunknak történelmileg jelentékeny eseményét tükrözi elé. A kisebb, melyből csak három példány létezik országunkban, Ó Szentsége IX. Pius Pápa által 1854-ik évben, karácsonhó 8-ikán ünnepélyesen kihirdetett Szeplőtlen fogantatását a boldogságos Szűznek tünteti egyik oldalon; a másikon Pius Pápa Ó Szentsége képe mutatkozik; a jeles érem művészileg is tekintve ritkítja párját. — A másik nagyobb Ó Szentsége a romai Pápa, és Ferencz József császár között kötött Concordatum emlékére készített. Ez is remek a maga nemében, főleg azon oldala, hol a császárnak a püspöki karhoz irányzott mondatok szavaiban, a gyönyörű egyenlőségű, domború betűk pompáznak. — A két nagyértékű emlék érem oly kettős tokba helyezett, hogy kézzel érinteni nem kell, s így tiszta fényben maradnak.

Hálás köszönet a nemeskeblű, s a nevelés szent ügyét hön pártoló emberbarátoknak!

XI.

Tanodai ünnepélyek.

A lefolyt 1858⁹ tanévben felsőbb rendeletek folytán az oktatás october hó 1-én vette kezdetét, e napon tartatott ünnepélyesen a Szentlélek segítségül hívása a tanév szerencsés lefolytaért.

October hó 4-én miut ő cs. kir. ap. Felsőségének névnapján az ő áldásárasztó szerencsés országglásaért tartatott isteni tiszteleten a tanári testület az ifjúsággal együtt jelen volt.

Nagyságos Dragoni Jakab cs. kir. isk.-tanácsos úr April hó 5-én megörvendezettette a helybeli gymnasium tanári testületét úgy mint az ifjúságot jelenlétével. Kedves volt a humanus, széles tudományos ismerettel bíró vendég, ki mindenkit megelőző tisztelettel fogadott, kedves volt, mert dialecticai tapintat, — szakavatottság — s kitartó türelemmel kísérte nevendékeink feleleteit. Az ily eljárás megtermi várt gyümölcsét, óhajtott sikert eredményez, mig a pedans fészesség, a lágy kebleket könnyen megzavarja, lehangolja, s a legtárgyavatottabb szereplőben is habozást szül.

Megdicsérni az érdemeseket, a további törekvésre ösztönözni, serkentő szavakkal éleszteni a gyengéket, komoly intéssel rendreutasítani a hanyagokat, a vizsgáló, kísérő, felügyelő tiszte.

Ezt ő nga legnagyobb mérvben megtevé; adja az ég, hogy velős szavaiban helyezett vérmes reményeink megnehiúsuljanak, hanem az elvetett mag tanítványaink szívében erős gyökeret verve dusan gyümölcsöz-zék! Őt pedig a nyajas, szelid, derék emberbarátot az ég tartsa sokáig a tudományok előmozdítására.

Főtisztelendő s nagytudományú Purgstaller Kalas. József úr a kegyes tanítórend Főnöke, bölcsészeti, hittudor s több tudós társaság tagja Jun. hó 14-én érkezett hozzánk, másnap azonnal tanodánkat kegyes volt meglátogatni, hol osztályról osztályra menvén a tanulók legnagyobb részét kihall-

gatni, mindnyájokat nyájas, szeretetteljes szavakkal az Isten félelmére, az erény és tudományok szerelmére buzdítani kegyeskedett. Fogadja ezért legforróbb köszönetünket. Hő imával kérjük a menny Urát, hogy az, az erény s tudományok egén oly dicsően mint haszonnal tündöklő életét az egyház és hon, különösen a tanítórend szerelmétől kísérve az emberikor véghatáráig tartsa s tegye virágzóvá.

XII.

Nyilvános vizsgálat.

A ker. kath. hittanból a tanodai ifjúság nyilvános vizsgálata a tanáritestület által Jul. hó 18-ra határozatott. A tartandó vizsgálatra egész tisztelettel meghivatott Főtisztelendő Valentovich József, kanonok, esperes, és sz. benedeki plébános úr, mint érseki fölügyelő. Az előléptetési vizsgálatok Jul. 19-én kezdődtek s az említett hó 29-ig folytonosan tartattak.

A tanév végnapján ugymint Jul. 31-én a tanév szerencsés lefolytaért a mindenek urának hálaáldozat mutattatott be: mi végeztével a tanuló ifjúság között az osztálytanárok által a tanodai bizonyítványok szétosztattak.

Az 18⁵⁹/₆₀-diki tanév Octob. hó 1-ső napján veendi kezdetét, szolgáljon a mélyen tisztelt szülőknek figyelmeztetésül.
